

KUPUJTE IBA OD PREDAJCU S PREUKAZOM

NOTA BENE

2,40€ polovica pre predajcu

Máj 2022/250

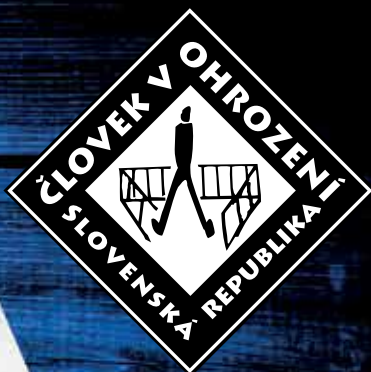

NA KRÍDLACH

POMÁHAME ĽUĎOM Z UKRAJINY

VOJNA OBRALA O DOMOV MILIÓNY ĽUDÍ.
DARUJME IM DÔSTOJNOSŤ
A POCIT BEZPEČIA.

ILUSTRÁCIA NA OBÁLKE: Helga Pavlová

PAY by square

IBAN: SK39 1100 0000 0029 4101 6716

BIC (SWIFT): TATRSKBX

VARIABILNÝ SYMBOL: 1111

PRÁZDNA SMS NA ČÍSLO 837 V HODNOTE 5 EUR.

PRIDAJTE SA

Rozhovor
Jedinečné piesne

4

Reportáž
Vtáčí raj

8

Téma
Lietajúce úlovky

12

Téma
Zvieratám
pomoc dlhujeme

16

Téma
Sokolský kaleidoskop

22

História
Lietajúci učitelia

28

Pútnik
Vidieť monarchy
a zomrieť

30

Na krídlach

Ďalekohľad, atlas vtákov a aplikácia na rozoznávanie ich spevu stačia na to, aby sme objavili nový svet. Taký, v ktorom bude všetko jasnejšie, farebnejšie, skutočnejšie, s nádychom dobrodružstva ako kedysi v detstve. S ušami nastraženými na vtáčí spev sa obyčajná prechádzka lesom zmení na napínavú pátraciu akciu. Nikto nebude frflať na horúčavu či boľavé nohy. Nachvíľu zabudneme na všetky problémy a trápenia. Budeme naplno prítomní, v príjemnom očakávaní. Nikdy totiž nevedno, na koho natrafíme. Možno to bude drozd, možno aj pelikán.

V tomto čísle píšeme o ľuďoch, ktorí za vzácnymi vtákmi neváhajú cestovať na druhý koniec krajiny, o ľuďoch, ktorí dokázali svoje životy povzniesť, hoci nemajú krídla. Majú nadhľad, odvahu, sú tolerantní a ochotní pomáhať iným. Niektorí si budujú rozhľad z lietadla, na ktorom obletí zemeguľu, iný z pokojnej výšky vyhliadkovej veže sleduje takmer nerušenú prírodu v okolí vzácných rybníkov. Ľudia z poslednej záchrannej stanice pre zranené živočíchy, ktorá sa u nás drží napriek veľmi ťažkým podmienkam, pomáhajú operencom aj iným divokým zvieratám zblízka. Väčšinu z nich poškodil človek a potrebujú pomoc, aby sa mohli vrátiť do prírody. Niektoré zvieratá, napríklad medveďatá, ktoré je nutné odchovávať na fľaši, si nevyhnutne vytvoria vzťah k ľuďom a do divočiny sa už vrátiť nemôžu. Záchranári im hľadajú náhradný domov, v ktorom by mali dobrý život.

Záchranne stanice však nedostávajú peniaze na platy zamestnancov. Ľudia v nich robili vo voľnom čase a nedokázali to utiahnuť. Mnohé stanice nedávno skončili, ale nesmieme sa s tým zmieriť. Je najvyšší čas, aby k nim štát zmenil postoj. Zranené zvieratá potrebujú našu pomoc, dlžíme to im aj sami sebe.

Etológ Konrad Lorenz hovoril už pred päťdesiatimi rokmi, že prírodu zachováme len vtedy, keď si k nej dokážeme obnoviť vzťah. Budovať ho treba od detstva, len tak sa v nás pevne zakorení a nedovolí nám ničť život okolo seba. Čím je prírodný svet pestrejší, tým má väčšiu šancu pretrvať. A my tiež. Mnohí žijú obklopení len ľudskými výtvarmi. Príroda ich až tak nezaujíma, nemajú na ňu čas. No aj keď sme unavení a otrávení, stále dokážeme vnímať krásu. Vybehnime do lesa, pozerať sa a počúvať. Dajme krásu, a tým aj prírode a sebe šancu.

Dagmar Gurová, redaktorka

NOTA BENE

5 2022

Editoriál

3

NOTA BENE

5 2022

Rozhovor

4

Jedinečné piesne

Sandra Pazman Tordová, Katarína Hlásniková

Vladimír Kampf

Mnohé druhy vtákov vedú zložitý spoločenský život. Zladujú sa so svojimi budúcimi partnermi, vtácie babičky pomáhajú s vnúčatami, hrajú sa a učia sa jeden od druhého. Do rodinného života vtákov sme nazreli s profesorom Alfrédom Trnkom.

Ženil sa prvého apríla, na deň vtákov. Vraj to bola náhoda, aj keď na náhody neverí. Venuje sa výskumom, prednáša ornitológiu a behaviorálnu ekológiu. Tvrdí, že keby vtáky riešili svoje spory tak ako ľudia, už dávno by vyhynuli.

Byť ornitológom znie ako super práca. Vonku v prírode, obklopený spevom vtákov. Aký je život ornitológa naozaj?

Hniezdne obdobie vtákov, najmä tých migrujúcich, je veľmi krátke. Keď pracujem na výskume kukučiek, tie nakladú vajíčka v máji a júni, a začiatkom júla už staré kukučky odlietajú. Ak nevychytáme toto obdobie, máme stratenú sezónu. Keď máme nastavený výskum a v danom roku ten náš druh z nejakých dôvodov, napríklad pre zlé počasie, nebude mať dosť hniezd, tak nebudeme mať dostatočnú vzorku a veľa toho neurobíme.

Znie to dosť stresujúco.

To aj je stres. Tento rok sme skúmali napríklad parazitov fúzatky. Je to mačka, keď sa vám naraz chytí do siete päťdesiat vtákov, každého jedného musíte vytiahnuť, odmerať, odvážiť, vyšetriť na parazity. A musíte to robiť rýchlo, lebo chcete, aby sa tie ostatné netrápili a neuhynuli. Pre mňa je ornitológia hobbý, až keď príde september a skončia všetky výskumné úlohy v teréne. Zoberiem si ďalekohľad a idem len tak niekde na vodu pozeráť vtáky. Vtedy sa z toho dokážem tešiť.

Kedy ste sa začali zaujímať o svet vtákov?

Ako chlapec som sa zapojil do školskej súťaže o vtákoch. Páčili sa mi vtáky na obrázkoch, ale v prírode som také v živote nevidel. Potom mi rodičia kúpili

ďalekohľad – japonský, z Tuzexu. Keď som tým ďalekohľadom prvýkrát uvidel samčeka hýľa, pochopil som, aké krásne vtáky u nás žijú. Skutočne, ani v trópoch nie sú také nádherné vtáky ako u nás. Tam majú partnera na celý život, takže samček nepotrebuje byť taký krásavec, aby každý rok prilákal novú samičku.

Spomínali ste kukučku, o ktorej ste napísali aj knihu. Venujete sa jej výskumu dlhodobo?

Výskum na kukučkách bol veľmi populárny, pretože tým, že parazituje na hniezdach hostiteľov, vzniká vzájomná koevolúcia. Ona chce parazitovať a hostiteľ sa, prirodzene, bráni a nechce vychovávať cudzie mláďatá. Tým sa vzájomne ovplyvňujú. Nechcel som skúmať kukučky, lebo to robili všetci. Keď som však začal s výskumom trsteniarikov, pravidelných hostiteľov kukučiek, tak sa tejto téme nedalo vyhnúť.

Ako trsteniarika ovplyvnilo spoločenie s kukučkou?

Zistil som, že celý život trsteniarikov je podmienený parazitizmom kukučky. Tisíce rokov sa tieto dva druhy spolu vzájomne vyvíjali. Napríklad trsteniarik dokáže kukučku rozoznať od iných vtákov. Keď dáte ku hniezdu preparát kukučky, bude naň útočiť. Keď tam dáte jastraba, bude útočiť menej, lebo jastrab nie je parazit, a navyše je dravec.

Ako si medzi sebou vtáky túto informáciu odovzdávajú? Ako sa mláďatá naučia, že toto je hrozba?

Zistilo sa, že v tomto hrajú úlohu takzvaní helperi, teda pomáhaci. Keď trsteniarik začne útočiť na kukučku, ostatné vtáky z iných hniezd – helperi – prídu pomáhať. A tým sa to učia aj mladšie vtáky. Kolega robil podobný výskum

v Grécku, kde v tom čase kukučky takmer vymizli. Správanie trsteniarikov voči kukučkám bolo úplne iné. Čiže sa ukázalo, že nie je geneticky zafixované, ale naučené. Každý vták je však individuálna osobnosť. Niektoré vtáky sú agresívne vždy a všade, a niektoré sú bojazlivé. To sa prejavuje aj vo vzťahu ku kukučkám.

Kukučka nie je jediná, kto kladie vajíčka do cudzieho hniezda. Stáva sa to aj v lepších vtáčích rodinách...

Medzi vtákmi existuje príležitostný hniezdny parazitizmus. Napríklad aj lastovičky to robia. Majú svoje hniezdo, ale sem-tam znesú vajíčko do vedľajšieho hniezda. Pre istotu. Deje sa to bežne u väčšiny vtákov. Napríklad vidíte krdlík chochlačky sivej s mladými a medzi nimi sú dve kačice divé, ktoré s nimi vyrástli. Predchodcovia dnešnej kukučky kedysi tiež mali svoje hniezda a vlastné mláďatá. Vajíčka sem-tam vložili aj do cudzieho hniezda. Keď sa vyľahla malá kukučka, možno v tisíciach prípadoch mláďa zahynulo, ale vyvinula sa nejaká mutácia a bolo schopné prežiť. Tak sa postupne začali vyvíjať tie kukučky, ktoré sa prestali starať o potomstvo, lebo v danom čase to bola výhodnejšia stratégia rozmnožovania, ako mať vlastné mláďatá. Príroda selektovala. Tá nerieši, či je to morálne, ale či je to adaptabilné – teda reprodukčne výhodné.

Akými rodičmi sú vtáci? Ako sa zapájajú do starostlivosti o potomkov vtáci otcovia?

Tak ako u cicavcov, aj u vtákov najviac bremena starostlivosti o potomkov nesie samica. Ešte ani nie sú mláďatá na svete a už do nich musí vtáčia mama investovať žltok, bielko a vápennú škrupinu. Taká sýkorka nakladie aj dvanásť vajec. Vápnik je veľmi dôležitý. U nás žije

NOTA BENE

5 2022

Rozhovor

5

vtáčík krivonos, ktorý sa živí šiškami. Tie dozrievajú v zime, tak musí hniezdiť v zime. Keďže vtedy nemá dostatočný prístup k vápniku, chodí oberať omietky z horských chát. Číže samička už tu má tie prvotné náklady. Čím viac investuje, tým väčší má záujem o vychovanie potomstva. Samec často neinvestuje v prvej fáze nič. Dokonca u väčšiny vtákov nestavia ani len hniezdo, len bráni svoje teritórium a odháňa iných samcov. Prvých päť dní po vyliahnutí samička ešte zahrieva mláďatá. Až potom sa začne starať aj samček.

Zobrali ste mi ilúzie. Myslela som si, že sa vtáci otcovia zapájajú rovnocennejšie...

Robili sme experiment u trsteniarikov. Odchytili sme samičku na dve hodiny a zisťovali sme, či samček zvýši starostlivosť, aby ju nahradil. Sledovali sme, či bude potomkov častejšie kŕmiť a hlavne intenzívnejšie brániť hniezdo. Potom sme odobrali samca a sledovali, čo sa stane. Zistili sme, že samec odchod samice neriešil. Sám by nevedel vychovať mláďatá, tak načo riskovať? Zato samica riskovala neustále. Ale nikdy nezvýšila aktivitu. Zamýšľali sme sa, prečo. Zistili sme, že ona aj za normálnych okolností, teda aj keď je tam samec, robí na maxime svojich možností.

Existujú aj druhy, kde majú vtáčie samičky viac samčekov?

Polyandria je známa. U niektorých druhov vtákov môže dokonca nastať zvrat pohlavnej role. Samček sa stará o vajíčka a vodí mláďatá, niekedy dokonca preberie aj sfarbenie samičky. Samička má, naopak, krásne sfarbenie samca – napríklad u bahniakov. Vrchárka modrá zahniezdi so samcom s kvalitným terióriom, ale zároveň podľahne aj iným nespáreným samcom v okolí a tak zväčší genetickú diverzitu svojho potomstva. Vrchárka modrá je inak vtácií druh, kde fungujú všetky známe párovacie systémy. Monogamia, polygýnia, polyandria, mimopárové kopulácie.

Akým témam sa venujete vo vašom aktuálnom výskume?

Teraz riešime, ako ovplyvňuje zmena klímy hniezdenie a život vtákov. Pretože kukučky miznú aj u nás. Prečo? Otepľuje sa a domáci vtáci, napríklad červienka, ktorá je tiež hositeľom kukučky, začína hniezdiť skôr. Kukučka o tom nevie. Keď priletí, namiesto hniezd so začínajúcimi násadami tam

už pomaly nájde mláďatá. Takže nestihne urobiť, čo potrebuje. Niekedy to kukučka vyrieši tak, že zničí hniezdo a donúti rodičovský pár zahniezdiť znova.

Skúmame aj trsteniariky, tie u nás hniezdia raz do roka. Máme údaje spred pätnástich rokov, keď bolo chladnejšie a začali hniezdiť koncom mája. Teraz hniezdia už začiatkom mája. Číže sa predĺžilo ich hniezdne obdobie. A keďže snaha každého vtáka je zvýšiť reprodukčnú úspešnosť, dalo by sa predpokladať, že by mali hniezdiť dvakrát. Ale nedeje sa to.

Prečo je to tak?

Jeden z dôvodov je aj kukučka, ktorá ich trápi. Trsteniarik málokedy vyhniezdi v prvom hniezde. Keď zbadá kukučie vajce, hniezdo často opustí a založí si náhradné. Ďalšia vec je, že trsteniariky sú polygýnne. Samec má aj dve či tri samice, ale venuje sa vždy len tej prvej. Lebo tá má najbližšie k úspešnému vyhniezdeniu. Ostatné majú menej pomoci, a preto môžu vychovať len menej mláďat. Keďže je samica na výchovu potomkov sama, nezvládne dvakrát hniezdiť.

Polygýnia však nie je pre vtáky úplne typická. Nie sú prevažne monogamné?

Hovorí sa, že asi 92 % vtákov je monogamných, ale myslíme tým sociálnu monogamiu. Hniezdenie je také náročné, že si vyžaduje starostlivosť oboch rodičov. Niektoré vtáky vytvárajú celoživotné páry. Taký albatros žije dvadsať – tridsať rokov a hniezdi každý rok s tým istým partnerom. Po vyhniezdení sa oddelia, každý letí na inú stranu mora, celý rok žijú bez seba a potom sa naraz vrátia na ostrov, nájdu jeden druhého a sú zase spolu. Ale príroda nemá príliš rada dlhodobú monogamiu. Znižuje sa ňou biologická diverzita. V skutočnosti je práve preto genetická monogamia vzácna. Napríklad samček so samičkou fúzatky sa príkladne celú sezónu starajú o potomstvo. Keď sa však objavia nové páry, začnú jeden druhého podvádzať, aby vytvorili čo najväčšiu genetickú pestrosť potomstva.

A čo homosexuálne páry, existujú aj u vtákov?

Homosexualita je veľmi rozšírená. U vtákov aj u cicavcov je to bežná vec. Malé stabilné percento populácie vytvára homosexuálne vzťahy. U homose-

xuálnych vtákov sa dokonca prejavujú inštinkty hniezdenia, akurát nekladú vajíčka.

Čo sa týka sociálneho správania, vytvárajú si vtáky medzi sebou priateľstvá?

Väčšinou to funguje na základe rodinnej príslušnosti. Zistilo sa, že staršie samičky jedného druhu trsteniarika, ktorý žije na Seychelských ostrovoch, v určitom veku prestanú hniezdiť a začnú pomáhať svojim dcéram. To isté sa deje aj u ľudí. Akurát mám čerstvo narodeného vnuka a vidím na svojej žene, ako sa zmenila. Prečo babky tak milujú svoje vnúčatá a starajú sa o ne? Naše deti majú 50 % našich génov, ale vnúčatá ich majú stále ešte 25 %. Takto prenášame práve tie naše gény do ďalších generácií. Príroda používa rovnaké systémy na vtákov aj na nás.

V období párenia môžeme pozorovať elegantnú vzdušnú akrobaciu nášho najväčšieho dravca, orliaka morského, takzvaný svadobný let. Čo to je ten svadobný let a načo slúži?

Tok alebo predpárovacie správanie je u vtákov silne ritualizované. Príkladom je zložitý rituál severoamerickej potápky, pri ktorom si vtáky navzájom dvoria, krútia krkmi, potápajú sa a spolu utekajú po hladine. Takto sa synchronizujú. Chcú zistiť, či sú dostatočne zladení na to, aby mohli spoločne vychovávať mláďatá. U väčšiny dravcov samec nechodí na hniezdo, kým sú mláďatá veľmi malé. Zavolá či zakvíli na oblohe nad ním, samica vyletí a on jej vo vzduchu podá potravu pre mláďatá. Svadobný tanec je ukážka toho, či je to schopný robiť. Na nás to pôsobí ako zamilované tance, ale v skutočnosti si ho samica takto testuje. Veď aj samotný tanec u ľudí je o tom, že keď sa viete zosynchronizovať s partnerom v tanci, tak si budete vedieť ľahšie zladíť aj iné veci v živote.

Majú vtáky schopnosť komunikovať vrodenu alebo sa tak ako ľudské deti musia naučiť hovoriť?

Samozrejme, základ je vrozený. Bociana napríklad nikdy nenaučíte spievať. Nemá dokonale vyvinuté hlasivky, preto len klepoce. Ani straka nebude spievať ako slávik. Sedmohlások, trsteniarik obyčajný či drozd plavý sú druhy, ktoré dokážu zakomponovať do spevu aj okolité zvuky. Napríklad teraz niekto hlásil, že sa objavila vlha. To však nemusela byť vlha, škorce ju napodobňujú veľmi dokonale. A schopnosť napodobňovania je vrozená.

Dalo by sa povedať, že každý vták má svoju jedinečnú pieseň?

Určite áno. Súvisí to aj s tým, že čím viac rôznych hlasov samček zakomponuje do spevu, tým je pre samičku atraktívnejší. Samica vie, že ten, kto sa dokáže lepšie naučiť viac hlasov, bude asi prospešnejší pre mláďatá. Preukazuje tým schopnosť reagovať na zmeny prostredia. Jeho mláďatá sa budú potom tiež vedieť ľahšie prispôbovať meniacim sa podmienkam.

Okrem spevu, ktorým lákajú samičky, čo vieme o tom, ako sa medzi sebou vtáky dorozumievajú?

Najznámejšie je vábenie alebo volanie samice. Dokonca u niektorých vtákov samica komunikuje s mláďaťom už vo vajíčku. Mláďatá si už vo vajíčku napočúvajú hlas svojej mamy, aby potom ľahšie rozoznali, od koho pýtať jedlo a pred kým sa skrývať. Podľa intenzity spevu samca trsteniarika sa dá zistiť, či je už spárený. Existuje aj varovná komunikácia – vieme rozoznať, či sa samica hnevá, lebo vidí predátora, alebo z iných dôvodov.

A čo hra, hrajú sa aj vtáky?

Menej ako cicavce, ale áno. Mal som možnosť vychovávať kukučky. V určitom veku, keď videla kukučka nakreslenú paličku na papieri, snažila sa ju uchopiť. Vyvíjal sa u nej uchopovací reflex a navonok to pôsobilo, že sa hrá. Choval

som aj kavku a tá strašne rada namáčala paličky do misky s vodou. Inštinktívne, tak ako si deti skúšajú manipuláciu prstami, aby ich vedeli ovládať, tak sa aj ona učila. Aj u vtákov je hra učením a prípravou na život.

V období jarnej migrácie k nám priletí tridsať miliónov vtákov, mnohí až z ďalekej Afriky. Prečo neostanú doma a radšej cestou riskujú životy, len aby u nás zahniezdili?

V Afrike na rovníku má deň a noc dvanásť hodín. Ale u nás má deň aj osemnásť hodín. Vták má tak viac času na kŕmenie a výchovu potomkov. U nás majú títo tropickí migranti šesť a viac mláďat, v trópoch má väčšina vtákov len dve. Máme menšiu diverzitu ako v trópoch, čiže je tu aj menej predátorov a parazitov. V trópoch sú podmienky celoročne rovnaké a potrava je rovnomerne rozložená. Ale u nás na jar dochádza ku kulminácii potravy hmyzu a rastlín. Číže vtáky sú tu schopné vychovať toľko mláďat, že napriek stratám vyplývajúcim z migrácie sú ešte stále reprodukčne úspešnejšie, ako keby hniezdili doma.

Bola náhoda, že ste sa ženili prvého apríla, na medzinárodný deň vtákov?

Bola to náhoda. Nemali vtedy iný voľný termín. Vtedy ma to ani nenapadlo, ale svokor, ktorý je tiež známy ornitológ, mal na svadbe príhovor

Alfréd Trnka (56)
Rodák z Námestova, vyštudoval učiteľstvo matematiky a biológie na Prírodovedeckej fakulte UK v Bratislave. Od roku 1996 pracuje na katedre biológie Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave ako vysokoškolský profesor a vedúci katedry, kde prednáša aj ornitológiu. Je autorom a spoluautorom troch vysokoškolských učebníc a desiatich monografií. Venuje sa hlavne biológii a správaniu vodných a pri vode žijúcich vtákov a hniezdnemu parazitizmu. Rád fotografuje, chalupárči a zaujíma sa o kultúru pôvodných obyvateľov Ameriky.

Alfréd Trnka, 56 rokov, je profesor na katedre biológie Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Venuje sa hlavne biológii a správaniu vodných a pri vode žijúcich vtákov a hniezdnemu parazitizmu. Rád fotografuje, chalupárči a zaujíma sa o kultúru pôvodných obyvateľov Ameriky. Venuje sa aj fotografii vtákov a hniezd. V súčasnosti sa venuje hlavne fotografii vtákov a hniezd. V súčasnosti sa venuje hlavne fotografii vtákov a hniezd. V súčasnosti sa venuje hlavne fotografii vtákov a hniezd.

a rozprával, že je rád, že sa berieme na deň vtákov. Niektorí členovia rodiny to pochopili ináč a mali z toho zábavu.

Zdieľa vaša manželka s vami lásku k prírode a ornitológii?

S manželkou sme spoluzakladali vysokoškolský časopis a cez vtáky sme sa vlastne spojili. Aj teraz spolupracujeme na mnohých veciach. Ona je prvý človek, čo číta moje články predtým, ako ich pustím von.

Väčšinu z nás silne zasiahla vojna na Ukrajine. Aj vtáci bojujú medzi sebou o teritóriá, robia to však inak. Ako prebiehajú vtáčie vojny? V čom sa môžeme od nich my ľudia poučiť?

V prírode existuje dôležitý princíp evolučne stabilnej stratégie. Ľudia si myslia, že súboje jeleňov sú veľmi nebezpečné. Vôbec nie. Oni sa len pretláčajú parohmi. K zraneniam dochádza len veľmi vzácne. Evolučne stabilná stratégia ritualizovala spôsob boja o teritórium na taký, ktorý nevedie k zabitiu protivníka. Nie je v záujme prírody zabiť jeden druhého. Takým spôsobom by veľmi rýchlo mohlo dôjsť k zániku populácie a celého druhu. Niekedy stačí, že vták je lepší spevák, a ten druhý ustúpi. My ľudia sme iní. Asi je nás veľa, asi si luxus zabíjania môžeme dovoliť. V prírode však takéto správanie jednoducho nemá miesto.

NOTA BENE

5 2022

Rozhovor

7

NOTA BENE

5 2022

Reportáž

8

Vtáčí raj

Vladimír Kampf

Vladimír Kampf, Jana Čavojská

Podmáčané lúky v Chránenom vtáčom území Senianske rybníky sú osídlené len riedko. Krajina naokolo nežičí pestovaniu poľnohospodárskych plodín. Obrovský priestor obsadili vtáky. Spozorovali ich tu viac ako 280 druhov.

Sústava rybníkov pri obciach Iňačovce, Blatná Polianka a Senné zaberá 700 hektárov. Najväčší rybník, ktorý má 213 hektárov, vyhlásili 27. mája 1974 za Štátnu prírodnú rezerváciu Senné – rybníky. Od 1. januára 1995 sú Senianske rybníky národnou prírodnou rezerváciou.

Osamelý pelikán

Prekvapením pred poslednou zimou bol pelikán ružový. „Zvlášťne, že priletel neskoro na jeseň a zostal až do prvých mrazov, kým zamrzla voda,“ hovorí strážca prírody

Chránenej krajinej oblasti Vihorlat Ľubomír Hrinko. Na Senianskych rybníkoch je doma. Na fotografiách osamelého pelikána sa snažil identifikovať krúžok, ktorý by mu napovedal, kde sa tento vták v minulosti zdržiaval. No nepodarilo sa mu to zistiť. „Na pohľad sa nezdalo, že by bol chorý alebo dezorientovaný. Lieťal medzi rybníkmi a krmil sa. Ťažko povedať, ako sa k nám dostal. Možno ho doniesol vzdušný prúd.“

Pelikány sa zvyčajne držia v krdloch. Najbližšie k nám sú ich početné kolónie v dunajskej delte. Najvyššie na Dunaji sa zdržiavajú nad bulhar-

ským mestom Vidin pri hraničnom moste na rumunský Calafat. Ešte vyššie sa dostali iba ojedinele. Osamelý jedinec z rybníkov zostal záhadou. „Bol tu v čase, kedy by už nikto nepredpokladal, že sa tu taký vták objaví náhodou. Pred niekoľkými rokmi som pozoroval pár pelikánov, ale to bolo počas leta, keď to nie je až také prekvapujúce,“ hovorí Ľubomír Hrinko.

Kým mal pelikán dostatok potravy, od Michaloviec sa mu ani veľmi nechcelo. Odradili ho až zamrznuté rybníky. Potom pravdepodobne odletel kamsi na juh.

Ryby na lúkach

Zistiť, čo robí s vtákmi na Senianskych rybníkoch globálne otepľovanie klímy, si vyžaduje hlbšie štúdie. „Táto jar bola veľmi nezvyčajná. Napriek tomu, že nebolo veľa snehu a mrazivých dní, chladné noci sa ťahali veľmi dlho. Bolo to veľmi zvláštne. Podľa medziročných pozorovaní nám ubúda bahniakov. Ich krídle sú menej početné. Prečo je to tak, ťažko povedať, zamýšľa sa strážca prírody.

Rybníky juhovýchodne od Michaloviec kúsok od hranice s Ukrajinou ležia na tradičnej migračnej trase vtákov. Sú unikátne a čiastočne nedotknuté. „Územie takzvanej senianskej depresie bolo a je pravidelne zaplavované. Záplavy prinášali najmä topiace sa snehy na jar alebo jesenné privalové dažde. Podľa dobových fotografií tu občas bývalo jedno obrovské jazero. Starší obyvatelia spomínali, ako z člna lovíli ryby, a keď voda opadla, stačilo ich pozbierať rovno z lúky. To vyhovuje aj rybožravým vtákom. Hostinu si nenechali ujsť.“

Tunajšie mokrade ohrozili len socialistické meliorácie vo Východoslovenskej nížine. Našťastie včas padlo rozhodnutie zachovať priestor pre migráciu a rozmnožovanie vtákov. Na Senianskych rybníkoch stále hniezdia aj tie druhy, ktoré definitívne prišli o hniezdne biotopy na iných miestach.

Ťah žeriavov

Dobre sa tu cítia najmä vodné a pri vode žijúce vtáky, napríklad brodivce – lyžičiar biely, volavka purpurová, beluša veľká, beluša malá a bučiak veľký, veslonožce – kormorán veľký a kormorán malý, zúbkozobce – chochlačka bielooká, kačica chriplavá, hus divá a labuť hrbozobá, potápky – potápka červenokrká a potápka čiernokrká, z dravcov kaňa močiarna, neďaleko hniezdi orliak morský.

Zaznamenali tu aj hniezdenie žeriava popolavého. Typickými obyvateľmi Senianskych rybníkov sú bahniaky – kalužiaky, pobrežníky, kulíky, šišíly, šabliarky a chriaštele. Ďalšie druhy sa zastavujú počas ťahu na zimoviská alebo zo zimovísk. Je to tu doslova vtáčí raj.

„Náučný chodník vtáčím rajom, ktorý vedie aj popri Národnej prírodnej rezervácii Senianske rybníky, je prístupný po celý rok. Ťah žeriavov

spôsobuje rozruch väčšinou koncom marca. Nad hlavami pozorovateľov podvečer prelietajú stovky vtákov putujúcich z juhozápadnej Európy a zo severnej Afriky do severnej Európy alebo naopak,“ opisuje Ľubomír Hrinko.

Pravdepodobne niekoľko párov žeriavov sa na východe Slovenska udomácní každé leto. Vyhovujú im odlahlé oblasti, kde ich nevidno. Preto je zatiaľ spoľahlivo potvrdené iba jedno hniezdenie.

Žeriavy u nás len oddychujú a čakajú na vhodné počasie. „Zaujímajú ich najmä priaznivé vzdušné prúdy. Senianske rybníky sú ideálnym prostredím nielen pre vtáky, ale aj pre bezstavovce, obojživelníky, plazy, cicavce. Žijú tu vzácne a ohrozené druhy motýľov, vážok, chrobákov či rovnokrídlovcov. Pozorovali sme tiež korytnačku močiarnu,“ dodáva Ľubomír Hrinko.

Pahltní pytlíci

Rybníky stále slúžia na hospodárske účely. Rybní hospodári, samozrejme, nie sú nadšení z nájazdov rybožravých vtákov. „Najväčším problémom sú kormorány. Ostatné druhy nie sú také pahltné a nezožerú až také množstvá. Kormoránom sa stáva, že precenia svoje lovecké schopnosti a rybu len zrania tak, že to neprežije. Niekedy sa s ulovenou veľkou rybou pri hltaní trápia tak dlho, kým ich to neprestane baviť, a potom ju jednoducho nechajú tak.“

To sú pahltní okrídlení pytlíci. Dvojných pytlíakov zvyčajne zaujímajú ryby. „Možno si niekedy prídu po divú hus či kačku, ale nerobia to vo veľkom a zbytočne sa nepretŕčajú tak ako tie žeriavy. Prezrádzajú ich len nábojnice.“

V lokalite Ostrovík sídli Slovenská ornitologická spoločnosť BirdLife Slovensko. Spoločnosť vyriešila ochranu územia mimo štátom chránených plôch tak, že kúpili časť podmáčaných pozemkov a upravili terén. Uprostred vzniklo jazierko. Sfunkčnili aj stavidlo, ktoré zadržíava zimnú vodu na lúkach. Vďaka tomu sa vrátil napríklad kalužiak červenonohý. O podmáčané lúky sa treba starať, aby zostali živé.

Na údržbu si ornitológovia „najali“ maďarský stepný dobytok s obrovskými rohmi. O trávnaté hrádze sa zasa starajú ovce a kozy. Tieto zvieratá udr-

žiavajú biotopy pre vtáky. Slovenská ornitologická spoločnosť má v lokalite Ostrovík webkamery s obrazom aj so zvukom. Dianie z nich si zvedavci môžu pozrieť online odkiaľkoľvek.

Ohryzy všade

Pre turistov a milovníkov vtákov je okolo Senianskych rybníkov k dispozícii niekoľko pozorovacích veží a trás. „Kto chce sprievodcu, môže osloviť štátnu ochranu prírody alebo Slovenskú ornitologickú spoločnosť. Časť hospodárskych rybníkov je ochranným pásmom rezervácie,“ pokračuje strážca Ľubomír Hrinko. Podmáčaná krajina je vďaka ťažkej dostupnosti dobre chránená pred vývozcami odpadu. Je ťažké nájsť miesto na čiernu skládku, na ktorú by bolo jednoduché doviezť „bordel“.

Časť chráneného vtáčieho územia tvoria vodné plochy čiastočne porastené vodnou vegetáciou a časť podmáčané lúky so solitérmi a s remízkami, ktoré lákajú zver. Diviaky, srny, jelene... „Pozorovali sme tu aj šakaly. Samozrejmosťou sú vydry a bobry. Bobria populácia je aj tu na vzostupe a ohryzy možno nájsť doslova na každom kroku,“ ukazuje strážca.

1 (str. 8-9) Senianske rybníky vtákom vyhovujú, pozorovali tu až 80 % z vtáčích druhov, ktoré sa u nás vyskytujú.

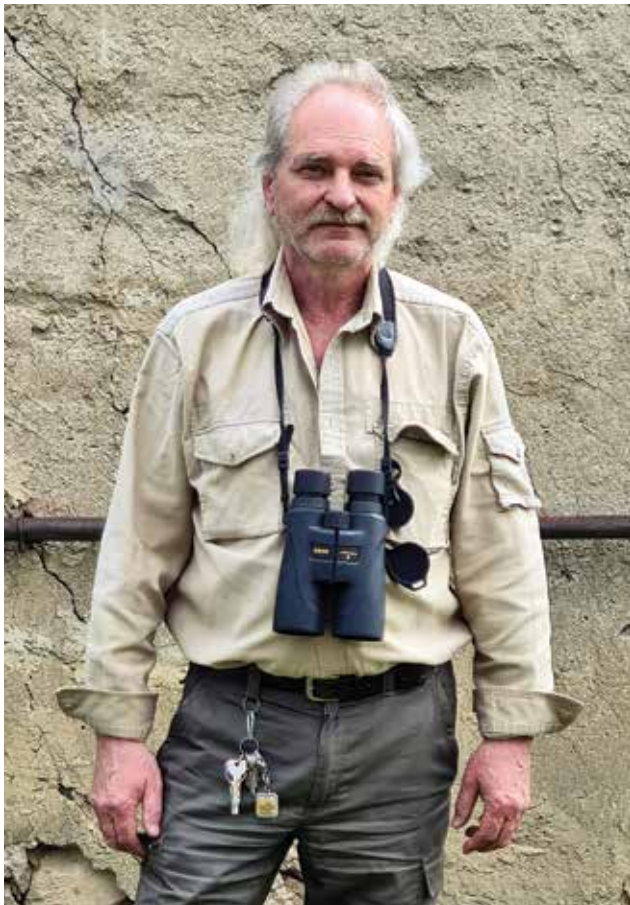
2 (str. 9) S údržbou podmáčaných lúk pomáha maďarský stepný dobytok.

3 (str. 9) Vtáky sem láka hojnosť potravy.

4 Svadobný let nad rybníkmi.

5 Volavka v divočine.

6 Strážca prírody Ľubomír Hrinko.

Lietajúce úlovky

 Mária Múhl Mária Muhl, Katka Hlásniková, Mikuláš Sliacky

Sú fascinovaní pozorovaním vtákov. Vo voľnej prírode sa ich snažia „uloviť“ pohľadom či fotoaparátom a robia si rebríčky, kto koľko vtákov videl a identifikoval. Fenomén birdwatcherov, čiže pozorovateľov vtákov, sa rozširuje vo veľkom okrem Spojených štátov a Anglicka aj na Slovensku.

Do batoha si balím ďalekohľad, kreslený atlas vtákov a v telefóne mám nainštalovanú aplikáciu birdnet na rozpoznávanie vtáčieho spevu. S deťmi vyrážam objavovať zákutia Devínskeho jazera. Zrazu počujeme zvuk akoby hry na flaute. Netrpezlivo vytáhnem telefón, skúsime aplikáciu, ktorá po chvíli identifikuje drozda čierneho. Nalistujeme ho v atlase a deťom čítam nové zaujímavé informácie. Všetko sedí! Od tohto momentu mi deti stále hovoria: „Mamiíí, počuješ? Čo je to za vtáčika, čo nám tu spieva?“ Objavili sme nový svet.

Katkin úlet

Presne tomuto doslova prepadla pred štyrmi rokmi Katka Hlásniková. Hoci má už mesiac prasknutú kosť v nohe, chodíeva pozorovať vtákov aj s barlami. Teraz sme pri Jakubovských rybníkoch na Záhorí. „Nastahovala som sa do komunitného domčeka na Devínskej kobyle uprostred lesa, keď si predom mňa sadol v zime krásny červený vták,“ začína svoje rozprávanie vášnivá birdwatcherka. „Myslela som si, že niekomu ušiel. Potom so zistila, že je to hýľ lesný. Vzbudilo to

vo mne nadšenie: mám okolo seba krásny svet, o ktorom nič neviem.“

Fascinoval ju natoľko, že sa do toho celého ponorila a doteraz skúma vtáčí svet okolo seba. Najskôr to brala ako oddych. Postupne zistila, že pozorovanie vtákov je pre ňu veľký relax. „Problémy zrazu odletia tak ako vtáci. Rozplynú sa. Má to na mňa priam až terapeutické účinky. Som prítomná na mieste, pozorujem, počúvam, nad ničím iným nepremýšľam. Ako meditácia,“ vysvetľuje mladá žena, ktorá pracuje v reklamnej agentúre.

Jedinečná schopnosť

Má dar na zapamätanie si zvukov. V hlave má momentálne databázu spevu asi stopäťdesiatich druhov vtákov. Pred výletom do prírody si doma napočúva tieto zvuky. Postupne sa ich na ňu lepí viac a viac. Začala sa zaujímať o život vtákov, o ich životný cyklus, biotopy. Prostredníctvom aplikácie ebird ich cieľene hľadá. Momentálne má ulovených dvestopäťdesiatpäť druhov. „Je to až zberateľské. Pre mňa je však hodnotou byť na mieste a pozorovať vtákov. Ale vďaka tomu viem, v akom období a kde som ktorých vtákov videla,“ vysvetľuje.

Pozorovatelia si medzi sebou dávajú echá, kto kedy koho videl. Vďaka tomu zažila Katka aj zatiaľ najnevšednejší pozorovateľský zážitok. Minulú jeseň priletel na východ Slovenska pelikán a zostal na Senianskych rybníkoch. „Celý týždeň som myslela naňho a na to, že on je tu a ja musím sedieť v práci. Nevydržala som to a v piatok som sa s mojimi birdwatcherskými partákmi vybrala cez celú krajinu za Michalovce, len aby sme ho uvideli.“ Katke sa počas rozprávania rozžiari celá tvár. „Bolo to napínavé. Nevedeli sme, či tam vôbec bude. V práci to so mnou prežívali, a keď som im poslala šťastnú fotografiu, posielali mi oslavné gifky.“

Malí umelci

Práve znalosti o vtákoch sa stali lámačom ľadov v Katkinej novej práci. „V malom lesíku uprostred rušnej Bratislavy som počula penicu čierohlavú, a keď som kolegom povedala, že nám spieva za oknom v kuchynke, okamžite sa rozprúdila živá debata. V práci som vyvesila plagát a zapisujem tam, aký druh sa nám objavil za oknom. Je úžasné sledovať, ako to tam žije. Postupne sa pridávajú aj ďalší kolegovia,“ hovorí o nevšednom koníčku. V práci púšťa nahrávky spevu vtákov. „Kolegovia si na to tak zvykli, že keď ju zmienim, hneď mi hlásia, aby som im ju pustila naspäť. Upokojuje nás to.“

Vďaka talentu na zvuky si začala všímať aj zaujímavé odtiene hlasov. Vníma aj to, ako sa vtáky dorozumievajú alebo či menia hlas, keď zbadajú dravca alebo dvoria samičku. Každý druh má svoju základnú pieseň, do ktorej jednotlivci pridávajú svoje tóny. Sú to jedineční umelci. „Chodila k nám do domčeka sýkorka, ktorá si do svojho základného tónu pridala akoby zvučku z reklamy

„tatatata“, ktorú niekde počula. Je to úžasné, aké sú vnímavé,“ hovorí.

Vďaka svojej vášni sa Katka dostala aj na miesta, kam by ju ani nenapadlo ísť. Začala mať rada zimu, ktorú dovtedy príliš neoblubovala. Teraz jej nevádi stáť aj hodiny v mraze. Spoznala kamaráta Miguela, o ktorom dlho ani nevedela, ako sa volá. Pred dvomi rokmi sa začali rozprávať o operencoch a doteraz neskončili. Je to aj jej partner na „pohotovostné pozorovateľské stavy“ – keď sa vyskytne zaujímavý spevavec v okolí, tak idú spolu. Na pozorovanie používa monokulárny ďalekohľad, zapisuje si ich do aplikácie, prípadne fotografuje. Svoju dovolenku v práci mňa na to, aby sa mohla vydať pozorovať do prírody. Jej zahraničné dovolenky sa tiež už menia na lokality, ktoré sú zaujímavé aj z vtáčieho osadenstva. Za celý život by chcela „uloviť“ tisíc druhov vtákov. Túži vidieť íbisa, ktorého hľadá práve aj na rybníkoch na Záhorí. Najradšej má malého kráľíčka. Štebotanie vtákov ju upokojuje. „Keď pozorujem migráciu a pravidelnosť návratov jednotlivých druhov, dáva mi to istotu, že svet ešte stále funguje tak, ako má.“

Milé prevapenia

„Vtáky sú pre mňa najslobodnejší suchozemský druh. Neexistujú pre ne žiadne hranice,“ nadšene rozpráva Mikuláš Sliacky. „Keď som pred desiatimi rokmi zostal na penzii, začal som viac času tráviť pozorovaním a hlavne fotografovaním vtákov. Je to pre mňa zmysluplne strávený čas a navyše sa pritom udržiavam v dobrej kondícii,“ smeje sa čiperný sedemdesiatnik. Po močariskách nachodí kilometre. Spolu sme sa vybrali do mokradovej lokality Devínske jazero a hľadáme vhodné miesto na nerušené pozorovanie. Je to vždy lotéria, či sa vytúžený operenec objaví, alebo nie.

Mikuláš na pozorovanie používa maskovaciu sieť, ďalekohľad a fotoaparát s teleobjektívom. Všetko si ťahá vo svojom vozíku. „Dôchodca je najslobodnejší človek. Niekedy ráno vstanem, zbalím si veci a vyberiem sa, kam sa mi zachce. Pozriem, či ide električka, alebo autobus, a nechávam to na náhodu.“ Ako hovorí, nebaví ho sedieť doma a čakať na smrť. Oduševneným pozorovateľom prírody je už viac ako dvadsaťpäť rokov. Cestuje po svete, hľadá a fotí zaujímavé zvieratá. Vtáky ho zaujali, začal si všímať ich spôsob letu, spev, výzor.

Rád chodieval sám, ale neodmietne milú spoločnosť. V prírode dokáže tráviť dlhé hodiny. Niekedy uloví veľa záberov a inokedy zas len naprázdno sedí. „Fotil som bahenné vtáky kalužiaky a až doma som si všimol, že je tam ľabtuška vrchovská, ktorá tam vôbec nemala čo robiť. Tá žije v skalnom prostredí,“ rozpráva o nečakaných prevapeniach karikaturista. Najradšej má jar, keď vtáky migrujú, samičky lákajú samičky a začínajú sa páriť a zároveň na stromoch ešte nie sú listy.

Človek musí mať so sebou k pozorovaniu pribalenú aj poriadnu dávku trpezlivosti. „Matka mojich detí, Lýdia, nevydrží len tak sedieť. Po piatich minútach sa vyberie na prechádzku, a potom sa čuduje, že kedy som to nafotil,“ smeje sa Mikuláš. S manželkou sú rozvedení, napriek tomu trávajú spolu veľa času a chodievajú dokonca na dovolenky či na pozorovačky. „Vtáky sa niečím podobajú ľuďom. Zaujímavý je ich komunitný život, iné zas preferujú samotu. Krkavce žijú spolu celý život, jeden druh sokolov si nevie postaviť vlastné hniezdo, tak ide do havraních kolónií, ktorým nevádi, že hniezdi s nimi. Je to neuveriteľné ako rozmanito fungujú,“ opisuje okridlené spoločenstvo.

Po niektorých druhoch sledí aj rok. „Do hlavy som si zobral, že nafotím bučičika malého. Žije v trstí, je to naša najmenšia volavka. Prechodil som pol Slovenska a nič. Nakoniec som ho nafotil pri Chorvátskom ramene v Petržalke medzi poletujúcimi igelitovými sáčkami.“ Mikuláš má najradšej malého vtáčika slávik modrák. „Raz som sa s kamarátom vychystal, že ho ideme odfotiť. Sedeli sme ukrytí v trstí od rána od šiestej, nikde nič. Po štyroch hodinách sa on musel vrátiť do práce. A do desiatich minút mi pred objektívom pristál modrák. Polhodinu mi pózoval. Keď som to ukázal kamarátovi, dva týždne sa so mnou nerozprával,“ smeje sa fotograf.

1 (str. 12) Katka Hlásniková sa pozorovania vtákov nevzdala, ani keď potrebovala barle.

2 Pre Mikuláša Sliackeho je birdwatching a fotografovanie vtákov zmysluplne stráveným časom.

3 Slávik modrák.

4 Fúzatka trstinová.

5 Rybárik riečny.

6 Včelárik zlatý.

NOTA BENE

5 2022

Téma

16

Zvieratám pomoc dlhujeme

Jana Čavojská

Jakub Krška

Niekoľko záchranných staníc pre zranené zvieratá končí, dobrovoľníci už nevládzu ťahať ich prevádzku vo voľnom čase a štát dostatočne nepomáha. V Zázrivej sú odhodlaní pomáhať naďalej.

Odkedy Metod Macek založil v Zázrivej pred vyše dvadsiatimi rokmi záchrannú stanicu pre zranené živočíchy, prešli týmto miestom tisícky zvierat. Niekedy sa tu starajú o päťdesiat, sto živočíchov naraz. Pre každého je to voľnočasová aktivita. Robia to dobrovoľnícky a popri vlastnej práci. Našťastie, Metod má rodinu a priateľov ochotných obetovať svoj čas pre zvieratá z divočiny, ktoré potrebujú pomoc človeka.

Medvede, vlky, rysy

Kedysi tu bol starý gazdovský dvor a dve hospodárske budovy. Dnes majú vo veľkom areáli všetko potrebné pre zachránené zvieratá vrátane jazierka a rozlietavacích voliér. Pre ľudských návštevníkov tu funguje ekocentrum, ekozáhrada

s rôznymi druhmi rastlín a drevín, aj náučný chodník. Metod chce aj týmito aktivitami vzdelávať návštevníkov o prírode a o tom, kedy nájdené zviera potrebuje pomoc človeka a kedy je lepšie nechať ho na pokoji. „Každý rok niečo dobudovávame, prerábame, vylepšujeme, stále je čo robiť. Baví ma posúvať stanicu dopredu. Skončí to asi, až keď nebudem vládvať,“ usmieva sa.

Od roku 1990 pracuje Metod Macek v štátnej ochrane prírody v národnom parku Veľká Fatra. Do stanice v Zázrivej však prichádzajú zvieratá z celého Slovenska. „Mali sme medveďa z Polonín či orla z južného Slovenska,“ spomína Metod. Nie všade sú totiž pripravení postarať sa o zviera, ako je medveď. V Zázrivej odchovali už viac ako desať medvedích mláďat. „Musíte mať

skúsenosti aj vhodný výbeh. My sa špecializujeme na horské druhy, ako sú vlk, rys a medveď.“

Najviac však majú vtákov. Dravce ako sokoly a myšiaky, v období hniezdenia veľa spevavcov, na jeseň zas bociany. „Často ide o zbytočne zobraťé mláďatá, ktoré vyskočia z hniezda a ľudia ich tak nájdu a zoberú zo záhrad a parkov, lebo majú potrebu ich zachraňovať, hoci robíme kampane, aby takéto mláďatá rodičom nebrali. Veľa telefonátov je o tom, že niekto vidí sedieť dravca na poli. To je však prirodzené. Dravce sedávajú na poliach bežne,“ konštatuje Metod. No stáva sa, že hniezdo, napríklad, nešťastnou náhodou spadne a mláďatá naozaj potrebujú pomoc. Preto Metod každé volanie od ľudí preveruje a často okamžite sadá do auta a ponáhľa sa na miesto nálezu.

Prírodné inštinkty

Cieľom činnosti záchrannej stanice je návrat zvieraťa do prírody. Ak je to možné. „Nie každé zviera sa môže vrátiť. Niektoré majú trvalý hendikep a samotné by neprežili. Ak sa staráme o medveďa, ktoré pije mlieko z fľašky, nemôžeme sa vyhnúť tomu, aby sa naviazalo na ľudí,“ rozpráva Metod. „Pri medvedoch, ktoré už chodili s matkou po lese, sa to dá. Len im podávame krmivo. Ak vidíme, že si vie nájsť samo potravu – lebo medveď nie je lovec, pasie sa, živí sa plodmi, červami a ako všežravec sa nakrmí aj na zdochline – je možné vypustiť ho do prírody. Dostane šancu, aby sa v prírode uchytil. Leto mu dá všetky možnosti na to, aby sa naučil žiť sám. Úspešne sme vypustili už aj rysiu samicu. Našli ju niekde v dedine ako malé rysíča. Vychovali sme ju. Rok nebola v divočine. Ale prirodzené inštinkty jej zostali. Vďaka vysielacke vieme, že sa v prírode uchytila a možno bude mať mláďatá.“

Ak návrat zvieraťa do prírody nie je možný, hľadajú v Zázrivej to najlepšie miesto, kde ho umiestniť. Lebo v zajatí sa môže mať veľmi dobre, ale aj veľmi zle. A do zlých

podmienok Metod zvieratá v žiadnom prípade nepošle. Hovorí, že keď sa chce, vždy sa nájde dobré riešenie.

Metod miluje orly a roky sa im venuje aj profesionálne. Má starú, možno až štyridsaťročnú, takmer slepú orlicu, a ďalšie tri hendikepované orly, ktoré sa nemohli vrátiť do prírody. Teraz spolu žijú v priestrannej voliére ako komunita. Keď do stanice privezú zraneného orla, prijímú ho medzi seba.

S orlami prežil Metod veľa. „Je to pre mňa top živočích v rámci rehabilitácií, ochrany aj pozorovania, aj tieto dni hľadám v rôznych lokalitách orlie hniezda kvôli špeciálnemu projektu. Orly majú veľa problémov. Môže sa stať, že hniezdia v poraste, kde prebieha ťažba dreva alebo iné ľudské aktivity, a treba podniknúť záchranu. Pomáhame aj mláďatám, ktoré vypadnú z hniezda.“

Záchrana orlov

V 90. rokoch pracoval Metod na projekte záchrany orla skalného. Ich populácia bola vtedy na Slovensku zdecimovaná. „Bola to genocída orlov,“ povie Metod jednoducho. „Pytliaci vykradli takmer

každé hniezdo. Nemohli sme sa dožiť mláďaťa.“ Potom pracovníci národného parku chytili tri partie vykrádačov. Jedným z nich bol významný chovateľ orlov z Českej republiky. Človek, ktorý ho chcel prichytiť, bol týždeň na lokalite v blízkosti orlieho hniezda, spával v stane a čakal na istotu. Vedel, že pytliak po mláďa príde. Pri hniezde už boli totiž stopy po stúpačkách. Bolo jasné, že pytliak príde znovu a stačilo ho prichytiť pri čine. Nakoniec bol odsúdený na trest odňatia slobody. Práve hrozba väzenia po zmene zákona pytliakov odradila. Začali sa báť. A prípadov vykráďania hniezd ubudlo o viac ako 90 %. Orly začali hniezdiť, vyvážať mláďatá, populácia sa stabilizovala a nakoniec začala stúpať.

V tom období prišla záchranná stanica v Bartošovciach v Česku s návrhom skúsiť obnoviť populáciu orlov skalných v moravsko-sliezskych Beskydách. Orly majú obvykle dve mláďatá, no to, ktoré sa narodí prvé, väčšinou zabije mladšieho súrodenca. Zabezpečí si tak viac potravy a starostlivosti od rodičov a väčšiu šancu na prežitie pre seba samého. Nazýva sa to kainizmus. Vo Fatre odoberali z hniezd druhé mláďatá. Odchovali ich Metodove

NOTA BENE

5 2022

Téma

17

NOTA BENE

5 2022

Téma

18

orlice a potom ich vypustili na lokality na Morave. Orol považuje za svoj domov miesto, kde vyletel z hniezda. Preto sa v nových teritóriách udomácnili.

Metod nepovažuje za správny názor, že zvieratám pomáhať netreba, veď príroda to zariadila tak, že nemajú prežiť. „Deväťdesiat percent zvierat, ktoré sa k nám dostanú, poškodil človek a jeho aktivity. Sme im dlžní pomoc. Že to treba nechať na prírodu, hovoria ľudia, ktorí nerozumejú jej kolobehu. Keď myšiaka zrazí auto, je to prírodný úkaz? Človek je hlavnou príčinou toho, že sa k nám dostávajú zvieratá. Nie príroda. A ja som príroda, ktorá im pomáha.“

Zvalcuje a znechutí

Metod si všíma, že ľudia sú k zvieratám čoraz empatickejší. Oproti 90. rokom nastal výrazný posun v motivácii pomáhať zvieratám. Ekovýchovu cítiť. „Denne mám niekoľko desiatok telefonátov, ľudia komunikujú aj cez sociálne siete, že videli zvieratko, ktoré potrebuje pomoc.“ Ak majú Metod a jeho spolupracovníci čas, tak v nedeľu radi návštevníkov po záchrannej stanici prevedú.

No toho času je máličko. Všetko okolo záchrannej stanice a pomoci zvieratám robia všetci vo voľnom čase. Štát im refunduje náklady na potravu, veterinára a čiastočne pohonné hmoty. Všetky súkromné záchranné stanice fungujú takto. Z lásky k zvieratám.

A možno čoraz viac aj nefungujú. Mnohé museli v posledných týždňoch skončiť. Len dobrovoľnícky, popri zamestnaní, je veľmi náročné ustáť takú intenzívnu starostlivosť o zvieratá. Pomohlo by, keby stanice mohli ľudí zamestnať a štát by im garantoval financie na mzdy. „Lebo ak popri tom pracujete, musíte ráno vstať o dve hodiny skôr, nakrmiť zvieratá, utekať do práce a zároveň mať niekoho v zálohe, kto vám porieši veci, kým ste v robote, a potom po práci zas makať v stanici. Zabudnite na dovolenky. Tie tiež míňame na prácu v stanici,“ vypočítava Metod. „Nie každý to dokáže zvládnuť. My to zvládame možno preto, že sa zapájame do mnohých projektov, zháňame peniaze, aby sme prežili. Ale to nie je riešenie a nedá sa to ani vydržať. Šéf záchranných staníc v Českej republike Peter Orel mi povedal, že to vydržíš maximálne desať rokov. Potom ťa to zvalcuje a znechutí. Vie

to z vlastnej skúsenosti. V Česku kedysi stanice fungovali na princípe dobrovoľníkov. Dnes majú zamestnancov a rozpočet uhradený od štátu. Nám refundujú len náklady. Pritom každý živočích, o ktorého sa staráme, je majetkom štátu. Naša práca je prácou vo verejnom záujme,“ argumentuje Metod Macek.

Za tie roky sa v Zázrivej vytvoril skvelý tím. Ľudia, ktorí v pomáhaní zvieratám vidia zmysel. Ale napríklad aj veterinári ochotní pomôcť – jedným z nich je aj Metodov syn. Alebo priatelia fotografi a kameramani, ktorí zvieratá fotografujú a nakrúcajú. O stanici v Zázrivej už vznikol film, o vlčici Daisy, ktorú zachránili, knižka pre deti. Zostávajú možno poslednou stanicou v rámci Slovenska. Práve teraz, na jar, keď veľa zvierat potrebuje pomoc, to mnohí iní už nedokázali utiahnuť. Je najvyšší čas, aby štát zmenil svoj prístup k nim.

1 (str. 16) Metod Macek má najradšej orly.

2 (str. 17) V záchrannej stanici sa snažia krímiť tak, aby si zviera nezvyklo na človeka.

3 Najviac zranení spôsobujú vtákom ľudské aktivity, preto im musíme pomáhať.

NOTA BENE

5 2022

Téma

19

Zázračná cesta s divými husami

Dagmar Gurová

Archív

Ako malý chlapec dokázal rozoznať plač káčatka a upokojiť ho zvukmi, ktorými by sa mu prihovorila mama kačka. Konrad Lorenz, zakladateľ etológie, veril, že skutočne dobré otázky si bádateľ môže položiť až vtedy, keď zviera pozná z blízkeho spolujitia.

Na začiatku ho považovali za myóm. Mamička budúceho rakúskeho lekára a zoológa Konrada Lorenza mala po štyridsiatke a gynekológ, ktorý ju vyšetroval, nepredpokladal, že by ešte mohla byť tehotná. Lorenzov otec, uznávaný ortopéd, mal obavy, či sa vek rodičov neodrazí na intelektu dieťaťa. V knihe Kurta Mündla Zachráňme nádej Lorenz poznamenal, že potom, čo dostal Nobelovu cenu,

sa snáď otcove pochybnosti ukázali ako zbytočné a všetko je v poriadku. Lorenz sa preslávil ako zakladateľ novej biologickej disciplíny, etológie. Zaoberá sa správaním voľne žijúcich zvierat. Nobelovu cenu za fyziológiu a medicínu, presnejšie za mimoriadne objavy v oblasti výskumu správania živočíchov získal v roku 1973 spolu s priateľmi a kolegami Nikom Tinbergenom a Karlom von Frischem.

Zdôrazňoval, že za svoje životné smerovanie vďačil tolerantným rodičom a detstvu v dome s veľkou záhradou v blízkosti lesa, kde sa už ako malý stretol so zvieratami. „Moja prvá hra bola na sovu,“ povedal Mündlvi. Vybral si ju, lebo nemusela ísť večer spať. Na sovu sa hrával na veľkom orechu pred rodičovským domom, ktorý od vtedy prezývali soví strom. Šplhal

sa naň spolu so svojou budúcou ženou Gretl. Bola obratnejšia, tak liezla po horšie prístupnej strane stromu. Lorenz o nej povedal, že sa nikdy nedala zdeptať. Vyštudovala medicínu, čo v tých časoch nebolo bežné. Manželovi veľmi pomáhala aj v jeho vedeckých začiatkoch, keď ako vynikajúca gynekologička živila ich rodinu. Keď sa jej pýtal, ako sa darila komplikovaná operácia vysoko tehotnej pacientky, odpovedala, že celkom dobre, len tie ich bruchá o seba trochu narážali – sama totiž mala krátko pred pôrodom. „Bol to dobrý a naplnený život,“ zhodnotil ich súžitie Lorenz.

Za všetko môže mlok

Prvé zviera, ktoré mohol dôkladne pozorovať, bol mlok. Našiel ho v lese a otec mu dovolil, aby si ho na týždeň vzal domov. Nerátal však s tým, že mlok bude mať mladé. Syn si ich nakoniec mohol nechať. S pomocou svojej opatrovateľky ich dokázal odchovať. Vraj to bol zásadný moment, ktorý ovplyvnil celý jeho ďalší život. „Keby som sa nedostal v ranom detstve do naozaj blízkeho kontaktu so zvieratami v ich prirodzenom prostredí, možno by som sa stal inžinierom,“ skonštatoval.

Šťastím bol tiež objav knihy Selmy Larerlöfovej Zázračná cesta Nil-sa Holgerssona s divými husami po Švédsku. Do divých husí sa Lorenz už v detstve zamiloval tak, že sám sa chcel jednou stať. Hral sa, že je hus alebo kačka. Záujem o tieto vtáky mu vydržal celý život. „Inštinktívna zvedavosť malého chlapca sa vyvíjala v bádateľskú prácu. Veda má vlastne základ v hre, to je fakt.“

Ako päťročný sa staral o káčatko. „Veľmi dobre si ešte dnes pamätám pocit viny, keď som si uvedomil, že káčatko plače,“ spomínal o osemdesiat rokoch neskôr. Napodobnil hlas kačky domácej, káčatko prestalo pla-

kať a odpovedalo mu. „Neskôr som si všimol, že chodí za mnou. A tak som objavil komunikáciu.“

Za jeden z najdôležitejších výsledkov svojej práce považoval poznatky z oblasti evolučnej teórie. „Práve tu však bolo dôležité moje presvedčenie, že som vo svojej podstate spriaznený so zvieratami, že zviera je rovnaký živý subjekt ako ja, o nič horší alebo lepší.“

Na chvíľu v raji

Prvú vedeckú prácu publikoval o kolónii kaviiek. O husiach mal toľko záznamov, že by nimi mohol zaplniť celú miestnosť. Pozoroval ich vo voľnej prírode a choval v domácom rybníku. Jedna z husí bola neobyčajne krotká a chodievala za ním i do domu, hoci husi sa bez voľného neba nad hlavou necítia dobre. Mala však ctiteľa, ktorý nebol až taký krotký. Z veľkej lásky prekonával strach a nasledoval svoju vyvolenú pod strechu. „Táto neobvyklá a nespornie stresová situácia stimulovala jeho tráviaci trakt natoľko, že sa začal vyprázdňovať. Taký záver výpravy rozhodne neprospieval našim kobercom: škvrny sú vidieť dodnes. Pokiaľ si spomínam, tak otec si hrdinstvo ctiteľa našej husi príliš nepovažoval.“

Lorenz veril, že bádateľ si môže položiť skutočne dobré otázky až vtedy, keď zviera pozná z bezprostredného spolužitia. Nádherne to zdokumentoval v knihe Rok husi divej, na ktorej spolupracoval s mladým párom vedcov, Sybille a Klausom Kalasovými. Nie je to vedecká kniha. Text sprevádzaný množstvom fotografií ukazuje radosť z pozorovania voľne žijúcich zvierat.

Na úvodnej fotografii Lorenz, vtedy už bielovlasý pán s typickou mikulášskou bradou, pomaly kráča popri desiatke husí divých. Odchovali ich vedci, aby boli krotké a mohli ich pozorovať zblízka. Znamenalo to tráviť s nimi dlhé hodiny vonku a plne sa prispôbiť ich režimu. Voľne žijúce zvieratá sa zvyčajne dajú pred človekom na útek. „Vždy, keď sa ku mne približujú zvieratá – a blížia sa nie preto, že si ma nevšimli, ale práve preto, lebo ma zbadali alebo začuli – zmocňuje sa ma pocit, že aspoň na okamih nie som vyhnaný z raja,“ napísal Lorenz.

Pestúni v daždi

V gumákoch a s pršiplášťom pod pazuchou sprevádzal spolu s kolegami mladé husi na dlhých prechádzkach, aby sa naučili orientovať v okolí. Pre ľudí to bolo dosť úmorné. Nesmeli ísť rýchlejšie ako dva kilometre za hodinu, aby husi nepreťažili. Všetci ocenili pravidelné prestávky, počas ktorých sa husi pásli a venovali sa svojmu poludňajšiemu kúpaniu, úprave zovňajšku a dlhšiemu popoludňajšiemu spánku. Príjemné zvuky zaspávajúcich husí, ktoré Lorenz prirovnal k sladkej uspávanke, uspávali aj unavených pestúnov. Idylu však často narušil studený dážď, na ktorý ľudia a zvieratá reagovali veľmi rozdielne. „Zvieratá spia pokojne ďalej, kým ľudia sa budia s nadávkami na perách a rýchlo si navliekajú pršiplašte.“

Lorenz považoval husi divé za výnimočne dobrý objekt na pozorovanie sociálneho správania zvierat. Bez toho, aby im prisudzoval ľudské vlastnosti, ukázal, že ich rodinný život sa v niečom veľmi ponáša na život ľudskej rodiny. Krotké husi odchované ľuďmi umožnili vedcom detailne pozorovať vznik nových párov aj spolužitie rodičov a detí.

Nápadník a zlý otec

Lorenz opísal, ako samec po náhlom vzplanutí intenzívne dvorí vyvolenej, čomu sa občas postaví do cesty zlý otec. Mladý gunár vraj dáva najavo svoju silu a odvahu podobne ako mladík, ktorý sa pred dievčaťom predvádza na motorke alebo v športovom aute. Silné puto medzi husími partnermi vytvára spoločná láska k mláďatám, ktoré im náklonnosť opätujú. Husie rodiny držia spolu. Keď rodičia stratia mláďatá, vrátia sa k nim nezasnúbené ročné husi. Rovnako sa k rodičom alebo slobodným súrodencom vrátia husi, ktoré prišli o partnera.

V knihe je veľmi dojemný opis gunára – vdovca. Lorencz píše, že husi pociťujú žiaľ prakticky rovnako ako človek. „V emocionálnej sfére je podobnosť človeka a zvierata oveľa väčšia, než všeobecne predpokladáme.“

Husie páry väčšinou ostávajú spolu po celý život. Občas však dochádza k dramatickým neverám. Väčšinou sa to stáva v pároch, v ktorých je-

den z partnerov stratil svoju prvú lásku a terajší partner je preňho len náhradou.

Keď vo vzťahu všetko dobre dopadne a husi sedia na vajciach, matka sa už veľmi skoro dohovára s nevyliahnutými mláďatami. Na ich „pípanie v osamelosti“ reaguje utišujúcimi zvukmi a mláďatá jej odpovedia pozdravom. Keď húsa vo vajci plače, matka ho často obráti.

Záchrana krásou

Rok husi divej nie je len o husiach a ľuďoch, ale aj o krásnej prírode, v ktorej sa ich príbehy odohrávali. Lorenz vo viacerých svojich knihách upozorňoval na odtrhnutie človeka od prírody. Tvrdil, že mnohí sú obklopení len umelými, ľudskými výtvormi, preto sa odnaučili zaobchádzať so živými bytosťami. Našu ľahostajnosť k iným ľuďom, zvieratám, rastlinám dával do súvislosti aj s preľudnenosťou a nezdravou súťaživosťou. „Drvivá väčšina ľudí si dnes cení iba to, čo prináša zisk a čím je možné tromfnúť svojho blížneho,“ napísal v knihe Osem smrteľných hriechov, ktorá prvýkrát vyšla pred takmer päťdesiatimi rokmi. „Keď civilizované ľudstvo v slepom vandalizme ničí prírodu, ktorá ho obklopuje a živí, ohrozuje samo seba ekologickým zruinovaním. Svoje chyby si zrejme začne uvedomovať až vtedy, keď ich pocíti ekonomicky. To však už asi bude neskoro.“

Varovania súčasných vedcov potvrdzujú, že tento moment sa nezadržateľne blíži. Ešte stále však máme šancu urobiť niečo, čo ekologické hrozby aspoň zmierni. Lorenz hovoril, že s výchovou k ochrane prírody treba začať už v detstve. Dať deťom čím skôr možnosť spoznávať prírodu, učiť sa vnímať jej harmóniu. Ideálne cez vlastnú skúsenosť, ale aj sprostredkovane cez knihy a filmy o prírode.

V doslove knihy Rok husi divej napísal: „Konať dobro pokladal človek, žiaľ, odjakživa za zaťažujúcu povinnosť. Vnímať krásu však dokáže aj napriek únave, a preto verím, že tak, ako sa trpké pilulky zaobalujú kandisom, možno aj prepracovanému človeku, odcudzenému prírode, prostredníctvom krásy vstépiť zmysel pre dobro a pre povinnosť ochraňovať a zachovávať prírodu v pôvodnej podobe.“

NOTA BENE

5 2022

Téma

22

NOTA BENE

5 2022

Téma

23

Sokolský kaleidoskop

Dagmar Gurová

PubRes

Chaos, stres a vzájomné nezhody premenia na harmonickú súhru. Cez príbehy niekoľkých cvičencov Sokola film Na značky! ukazuje, ako sa pätnásťtisíc ľudí zladí do masových choreografií Vsesokolského zletu.

Pripomínajú ledabolo pomiešané čiastočky kaleidoskopu, ktoré sa akoby zázrakom zoskupia do krásneho obrazca. Cvičenci Sokola pripravujú masové choreografie na Vsesokolský zlet šesť rokov. Vo filme Na značky! ich režisérka Mária Pinčíková zachytila v poslednom štádiu hromadného nácviku. Ukázala, ako premenili chaos, stres a vzájomné nezhody na harmonickú súhru.

„My ľudia sme rôzni, máme svoje chyby a neduhy, ale napriek tomu

sa vieme na sebe zasmiať a spoločne vytvoriť niečo dokonalé,“ hovorí. „Funguje to vo filmovom štábe aj v reštaurácii, všade, kde možno dosiahnuť cieľ iba spoluprácou. Ja som tento základný princíp ukázala na platforme Sokola.“

Jej námet súvisí s náhodným nahliadnutím do sokolskej telocvične, v ktorej trénovali choreografiu najstarší cvičenci. „Fascinovalo ma, že sú tam o ôsmej večer. Hneď vtedy

som ich náčelníkovi povedala, že by som o Sokole chcela natočiť film.“

Trochu histórie

Sokol vznikol ešte za čias Rakúska-Uhorska ako spolok na podporu telovýchovy a vlastenectva. Šport považoval za súčasť zdravého životného štýlu a ponúkal ho každému bez ohľadu na vek a postavenie. V súlade s heslom V zdravom tele

zdravý duch cvičenci navštevovali Sokolom organizované vzdelávacie prednášky, divadelné predstavenia, koncerty, plesy. Výrazne ovplyvňovali aj spoločenské dianie. Členom Sokola bol napríklad T. G. Masaryk, prvý československý prezident. Povedal, že bez sokolov, ktorí sa v prvej svetovej vojne zapojili do československého zahraničného odboja, by neboli légie, teda ani Československo. Počas druhej svetovej vojny mnoho odbojných sokolov väznili a popravili nacisti. V 50. rokoch československý Sokol zrušili komunisti. Obnovili ho v roku 1990. Prihlásil sa k svojim tradičným hodnotám – šport, občianstvo, komunita, osobnosť a láskavosť.

Viaceré odkazy na históriu Sokola sú aj vo filme Na značky! Režisérka Pinčíková však hovorí, že nechcela vysvetliť celú genézu spolku. Skôr poukázať na to, že ľudia sa nemusia združovať len pre spoločnú vieru či politické názory. „Páči sa mi, že do Sokola chodia dobrovoľne, že nemá vekový limit ani geografické hranice, je

apolitický. Sokoli sa stretávajú preto, že sú kamaráti a baví ich spolu cvičiť.“

Zo zákulisia

So scenáristom Jakubom Medveckým sa rozhodli spraviť film zo zákulisia Vsesokolského zletu, obrie podujatia, na ktorom sa zúčastnilo pätnásťtisíc cvičencov. Chceli zachytiť aj atmosféru z nácvikov niekoľko dní pred zletom. „Pôvodne som sa rozhodla sledovať šesť postáv, ktoré ukazovali Sokol z rôznych uhlov. Dopredu som vedela, aké typy chcem,“ hovorí režisérka. Až v strižni sa ukázalo, že dve postavy vyšli charakterovo najsilnejšie a najlepšie fungovali v deji. Tréner Mirek, ktorý žije Sokolom, pre úspech akcie neváha zvýšiť hlas a použiť tvrdé slová. Radový cvičenec, pätnásťročný Radek, cvičí skôr preto, aby si zvýšil sebavedomie. V telocvični trávi čas s kamarátmi a dúfa, že na zlete si nájde dievča.

Film môže pôsobiť dojmom,

akoby sa v Sokole družili prevažne starší ľudia. „V sokolovniach cvičí veľa mladých. Ja tam napríklad chodím na krav maga,“ hovorí Mária Pinčíková.

Na zlet však ide len ten, kto chce. Hlavné podujatie trvá dva dni. Znie množstvo krátkych skladieb pre rôzne kategórie cvičencov. Samostatne cvičia napríklad deti s rodičmi, ženy, muži v rôznom veku. „Obdivujem, že sa pripravujú šesť rokov na to, aby vystúpili v skladbe, ktorá trvá niekoľko minút,“ konštatuje režisérka.

Najskôr trénujú v lokálnych telocvičniach, potom v krajských mestách. Tesne pred zletom sa stretnú v Prahe a pokúšajú sa spoločne zladíť. Na rozľahlom trávniku futbalového štadióna sa každý musí rýchlo dostať na svoju značku a v pravú chvíľu urobiť ten správny cvik. Nastáva chaos, nervozita stúpa, objavujú sa technické problémy a bizarných momentov pribúda. Nie je isté, kto čo riadi a či sa choreo-

grafie vôbec podaria – tak to aspoň zachytil film Na značky!

Zlet filmárov

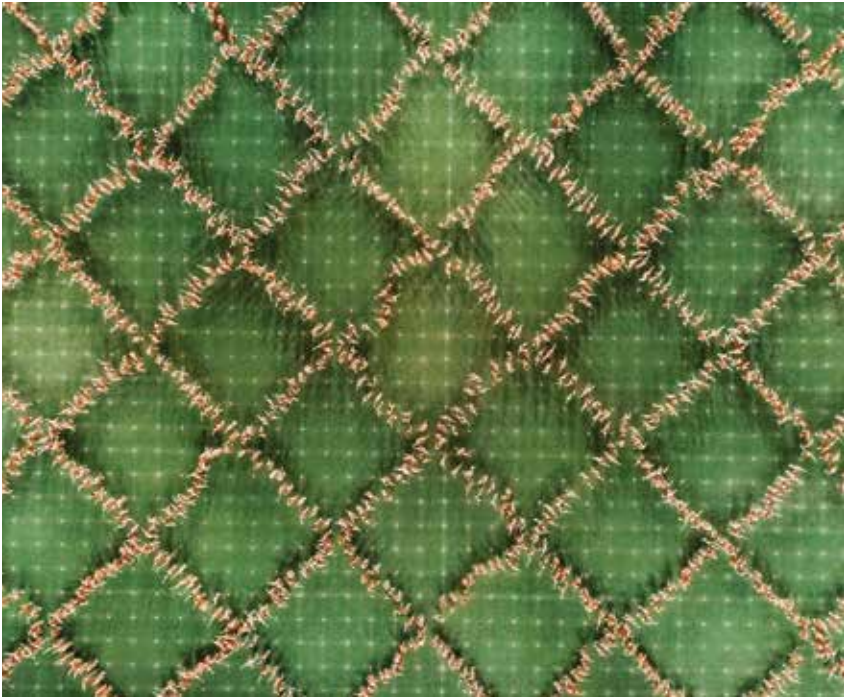
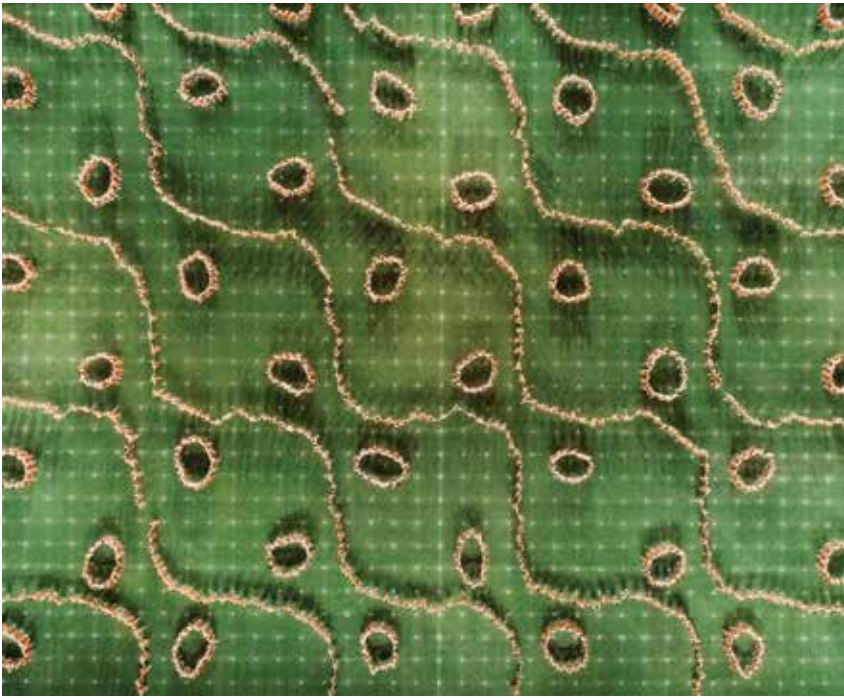
Aby mohli súbežne točiť rôzne dejové linky, na filme pracovalo päť štábov. Museli sa zosúladiť podobne ako sokoli na značkách. Pinčková si k spolupráci prizvala režisérov Duca Vita Duonga, Jaroslava Kratochvíla, Mira Rema a Juraja Šlauka. „Všetko sme mali premyslené a dopredu naplánované, lebo inak by sme tie zábery nemali,“ vysvetľuje. S hlavnou kameramankou Denisou Buranovou si zjednotili snímacu techniku, aby film pôsobil kompaktné. Točili na deväť kamier, použili aj drony.

„Postavy som priradila režisérom tak, aby ich bavili, aby s nimi radi trávili čas. Miro Remo točil trénera, Duong mal Radka, ja ďalšie dve postavy a všetko ostatné. Večer sme si vždy povedali, čo máme. Atmosféru zletu sme vnímali, ale každý z nás asi skôr cez postavu, ktorú mal na starosti.“

Po všetkom tom napätí, ktoré sa stupňuje počas celého filmu, pôsobí záver ako ohňostroj radosti. Farebne zladené obrazce, ktoré vytvorili ľudia na trávniku, sa striedajú s usmiatymi tvármi plnými úľavy. „Boli nekonečne šťastní, že to zvládli, že to bolo veľmi pekné,“ spomína Mária Pinčková.

Pri pohľade z výšky jednotlivec na trávniku zaniká. Vnímame obraz vytvorený celkom, ktorého krásu však možno aj zneužiť. U nás to bola spartakiáda, ktorá sokolom ukradla formu a použila ju na svoju propagandu. V Rusku sú to dnes malé deti, ktoré dospeli na podporu vojny rozostavujú do tvaru písmena Z.

Do spartakiády sa zapojilo aj mnoho bývalých sokolov. „Mali rôzne motivácie. Niektorí tomu naozaj verili, ďalší tam boli z donútenia, iným šlo len o cvičenie,“ hovorí Mária Pinčková. „Treba si ujasniť, za akých okolností sme súčasťou masy,“ tvrdí. Ak by nás nasilu nútili zúčastniť sa a šli by sme zo strachu, s pocitom, že nemáme inú možnosť, bolo by to strašidelné. Rovnako, ako keby nás presvedčili klamstvom a hoaxy. „Ak sme v dave ľudí, ktorí stále majú slobodu byť sami sebou, môžu robiť aj nedokonalé pohyby a prišli dobrovoľne, potom si myslím, že sa takéhoto cvičenia nemusíme báť.“

Na východnom fronte nič nového

 Elena Akácsová Shutterstock

Sťahovavé vtáky prilietajú, čajky majú čo žrať a v diere po granáte sa v dažďovej vode kúpu vrabce. Ale mohlo to byť radšej bez tých dier.

Tí, čo si mysleli, že kontinentálna migrácia bola vojnou narušená a odklonená, by si mali prečítať hlásenie dôstojníka na fronte vo Francúzsku. V dňoch 16. a 17. apríla videl množstvo lastovičiek a brehúľ, letiacich nad zničenou krajinou. Neskôr si všimol niekoľko belorítok, labtušiek, dvoch žltochvostov a troch turpanov.

„Krdeľ stehlíkov zano-vito sedel na telegrafných drôtoch, hoci tam celý deň dopadali delostrelecké granáty. Boli tam deň čo deň,“ píše a dodáva: „Hoci sú vtáky vyplašené, oriešky a vrchárky a zopár drozdov zostáva v zničených dedinách.“ Podbeľ vykúka zo zeme posiatej granátmi. Liečivý dotyk prírody!

Písalo sa v manchester-skom Guardiane v apríli v roku 1917.

Keď začala vojna na Ukrajine a objavovali sa správy o tom, že mnohí utečenci si so sebou nesú domáce zvieratká, rozmýšľala som nad tým, čo sa deje s voľne žijúcimi zvieratami v krajine, kde sa bojuje. Aký vplyv to môže mať napríklad na vtáky? Odletia, zmenia migračné trasy?

Začala som hľadať informácie o vtákoch vo vojne, ale nachádzala som najprv len informácie o vojenskom využití vtákov, a to nemyslím hoaxy, že Ukrajinci ich chcú použiť na šírenie biologických zbraní. V Paríži napríklad na začiatku prvej svetovej vojny používali papagáje, lebo blížiaci sa letecký útok vycítili o dvadsať minút skôr ako ľudia. Kanáriký v zákopoch podobne ako v baniach detekovali prí-

tomnosť podzemných plynov, čajky zas prezradili prítomnosť ponoriek a mín. No a poštové holuby slúžili na posielanie tajných správ v oboch svetových vojnách.

Environmetalista Kasun Ekanayake skúmal vtáky počas občianskej vojny na Srí Lanke. Popísal zničené biotopy, odlesňovanie a zmenšovanie priestoru pre ich prirodzený život a tiež zistil, že 157 druhov vtákov z pevninskej časti za dvadsaťšesť rokov vojny skrátilo reakčný čas odletu v prípa-

de objavenia sa človeka v ich blízkosti. Jednoducho sa začali oveľa viac báť ľudí, ktorí ich roky lovili ako potravu.

Kniha škótskeho ornitológa Hugh S. Gladstona (1877 – 1949) Birds and the War však ukazuje aj úplne opačnú stranu vojny. Autor píše, že napríklad čajky majú hody z množstva rýb, zabitých výbuchmi. Odpad v okolí bojísk poskytuje vtákovi potravu a materiál na hniezdenie. Niekoľko minút po tom, ako sa vytvoria krátery z mínometných granátov, pristanú tam vtáky, aby sa nakrmili obnaženými červami. Neskôr sa kúpu v kráteroch naplnených dažďom. Draslík a dusičnany z bômb fungujú ako hnojivo a viac vegetácie znamená viac kvetov, plodov, semien, čo prináša viac hmyzu a drobných živočíchov. A to je skvelá správa pre vtáky.

Jedna americká vojenská štúdia zistila, že keď vojenské cvičenia odplašili vrany, kardinále červené boli menej vystrašené a viac sa rozmnožovali.

Vojaci nielen v prvej svetovej vojne chovali vtáky ako domáce zvieratá priamo na bojisku: „Keby nebolo vtákov, aké by to bolo peklo!“ napísal škótsky vojak, zabitý na západnom fronte.

Keby nebolo vojen, aké by to bolo nebo! Pre vtáky i pre ľudí. Všetky tie vojnové vtáčie benefity im vieme vytvoriť predsa aj lepšou cestou.

Autorka je šéfredaktorka TV OKO/TV SVET.

NOTA BENE
5 2022
Príbeh

26

Sama v oblakoch

 Jana Čavojská Archív Z. R.

Mala devätnásť, keď ako sólo pilotka obletela Zem. Zara Rutherfordová z Belgicka tak získala dva svetové rekordy. A na toto dobrodružstvo si vybrala slovenské ultraľahké lietadlo.

depodobnejšie, že dostanú hračky súvisiace s vedou. Dievčatá dostávajú bábiky a sú vedené k tomu, aby boli krásne a milé ako modelky na prehliadke. Takáto výchova formuje naše sny. Svoju misiu budem považovať za úspešnú, ak ňou inšpirujem mladé ženy. Chcem im ukázať, že môžu mať ambiciózne sny a aj ich samy dokážu uskutočniť. Hranicou je len obloha, a to pre každého.“

V mode prežitia

Obaja Sarini rodičia sú piloti. Dečru vozili v malom lietadle, už keď bola batola. O „pár“ rokov neskôr priletela Sara s otcom Samom na senické letisko. Hneď vedľa letiskovej dráhy tam vyrábajú ultraľahké lietadlá Shark. Hľadali lietadlo na Sarin pokus obletieť sólo zemeguľu. So Sharkmi sa tínedžerka rýchlo zžila. Za tri týždne zvládla pilotný výcvik v Anglicku a vrátila sa do Senice, aby ju zaškolili na Shark. Zlepšovala sa každým letom. Zatiaľ pre ňu pripravili špeciálne vybavené lietadlo. Pridali záložné rádio; Zara plánovala pristávať na veľkých letiskách, a tam je komunikácia kľúčová. Pridali aj deväťdesiatlitrový palivový vak na zadné sedadlo. Shark má nádrže na stopäťdesiat litrov benzínu. Vo vzduchu vydrží takmer osem hodín. Zara by mohla v prípade potreby letieť dvanásť hodín. Nakoniec taký dlhý prelet nemusela absolvovať, jej „skoky“ trvali väčšinou päť – šesť hodín a najdlhší let z Mumbaja v Indii do Al Ajnu v Spojených arabských emirátoch bol osemhodinový a zvládnuť aj s bežnou kapacitou nádrží. Ale vždy je lepšie mať zadné vrátka pre prípad núdze.

„Odštartovala som a prepla som do modu prežitia,“ skonštatovala devätnásťročná pilotka o svojom lete okolo sveta. Lebo, samozrejme, boli chvíle, v ktorých jej mohlo ísť doslova o život. A neexistoval záložný plán. Napríklad počas preletu ponad Sibír boli letiská od seba vzdialené aj päť hodín letu bez možnosti núdzovo pristáť inde ako v divočine.

Poradila si

Z Belgicka Sara odlietala vlani 18. augusta. Plánovala obletieť Zem za tri mesiace. Nakoniec to trvalo 155 dní. Vo vzduchu bola viac ako dvesto hodín. Preletela 52 080 kilometrov.

Nad horami Grónska sa zdvihla až do výšky 3 886 metrov.

Zdržala sa vinou počasia. Mesiac musela čakať na Aljaške, kým jej poveternostné podmienky dovoľia preletieť ponad Beringovu úžinu. Medzitým jej vypršala platnosť ruských víz a musela vybavovať nové. Cesta do Vladivostoku potom trvala tiež oveľa dlhšie, než plánovala: až štyridsaťjeden dní. V dedinke Ayane na Sibíri, kde nežije ani tisíc ľudí a internet tam funguje len sporadicky, zostala na tri týždne odrezaná od sveta. Až na jedno stretnutie s rodinou v Mexiku bola celý čas sama. Vianoce strávila niekde v Indonézii, Nový rok privítala v Indii. V žiadnej situácii ju nenapadlo vzdať sa a vrátiť domov komerčnou linkou.

Okrem počasia bojovala Zara aj s covidovými obmedzeniami. Musela vynechať Čínu; ak by tam pristála, poslali by ju do karantény. Dokonca sa musela vyhnúť aj čínskemu vzdušnému priestoru. Z iných – politických – dôvodov nesmela letieť ani nad Severnou Kóreou. Počas toho letu úplne stratila spojenie s dispečermi. Ale poradila si a šťastne pristála v Južnej Kórei.

Hoci sa slovenské lietadlo osvedčilo skvele, Zara sa nevyhla technickým problémom. Nad USA sa jej upchal pitot – statický systém a prestal jej fungovať rýchlomer. Americkí technici ho dokázali opraviť.

MLADEJ pilotke nechýbala odvaha. Rozhodla sa pristáť na jednom z najvyťaženejších letísk, JFK v New Yorku. Jej maličké ultraľahké lietadlo dostalo svoj slot medzi obrími dopravnými strojmi. Pristáť na takom letisku nie je med lízať. Vyžaduje si to chladnú hlavu a hlavne neurobiť žiadnu chybu; premávka nedovoľuje ani pársekundový odklon od plánu. Zara to však dokázala. Od personálu letiska si za to vyslúžila prestretie červeného koberca.

Svojím preletom Zara urobila dva svetové rekordy: je najmladšou ženou, ktorá obletela svet, a najmladším človekom, ktorý obletel svet na ultraľahkom lietadle. Na základe toho jej už ponúklo štipendiá niekoľko amerických univerzít. Ona vie, že v budúcnosti chce byť astronautkou a letieť do vesmíru.

Zara Rutherfordová, najmladšia žena, ktorá doteraz obletela Zem.

NOTA BENE
5 2022
Príbeh

27

NOTA BENE

5 2022

História

28

 Juraj Červenka Archív

Dopravné lietadlo roluje po letiskovej ploche, zastaví sa, postupne vystupujú futbalisti. Výjav, ktorý by nebol zvláštny, ak by sme nepísali o medzivojnovom období, hráči by sa nechystali na zápas najvyššej československej futbalovej súťaže a športovci by neprileteli až z ďalekého Užhorodu.

Samozrejme, ďalekého vo vtedajšom ponímaní. Avšak letecká doprava sa ukázala ako nevyhnutná už krátko po vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov. Mladá republika, ktorej územie zahŕňalo aj hornatú Podkarpatskú Rus, mala výrazne podlhovastý tvar. Pozemné komunikácie, pochádzajúce ešte z čias Rakúska-Uhorska, neboli vedené v smere západ-východ ideálne. Vraj sám prezident Masaryk pokladal spustenie pravidelnej leteckej dopravy za veľkú prioritu v záujme národného rozvoja. A tak sa už v roku 1923 začala písať história nielen podniku ČSA, teda Československých štátnych aerolínií, ale aj pravidelnej linky Praha – Bratislava.

Spojenie čoskoro predĺžili ďalej na východ, do Košíc, a následne až do Užhorodu.

Špeciálne lety

K priekopníkom civilného lietania v našich zemepisných končinách patrili nielen vyškolení piloti, ale aj viacerí prominentní cestujúci. Premiérové lety medzi Prahou a Bratislavou absolvovali 29. októbra 1923 v úlohe pasažierov žurnalisti Václav König a Gustáv Adolf Bežo, lietadlo si pre cestovanie do Bratislavy o pár mesiacov neskôr zvolil aj hudobný skladateľ a dirigent Oskar Nedbal. Ako sa postupne lietadlový park podniku ČSA modernizoval a intenzita

pravidelných letov zvyšovala, počet prepravených pasažierov stúpal. No i tak na jeseň 1933 pozornosti novinárov neunikol jeden zvláštny, odvážny a zároveň nanajvýš praktický počin. V Prahe sa hral jeden zo zápasov finálového turnaja o titul amatérskeho majstra Československa a futbalisti klubu SK Rusj Užhorod pricestovali na stretnutie s domácim oddielom DFC lietadlom! Bol to naozaj významný medzník nielen histórie športu, no i civilného lietania. Hráči z Užhorodu si zvolili cestovanie v oblakoch zrejme ako prví športovci v Československu.

Verejnosť reprezentantov klubu, založeného v roku 1926, poznala pod populárnou prezývkou lietajúci učí-

telia. Ako v dnes už kultovej publikácii Zlatá kniha futbalu na Slovensku

vyšvetľujú autori Štefan Mašlonka a Jozef Kšiňan, niekoľkí hráči SK Rusj Užhorod boli povolaním učiteľia. Najvyššia československá futbalová súťaž sa dlho niesla v znamení výsady českých klubov. Až v roku 1935 postúpil medzi elitu aj slovenský zástupca – I. ČsŠK Bratislava, predchodca dnešného ŠK Slovan Bratislava. O rok neskôr futbalovú paletu v Štátnej lige prifarbili práve hráči z Užhorodu. V čase postupu dokonca vyšlo pamätné tablo s portrétmi hráčov, vyobrazeniami užhorodských pamätihodností vrátane monumentálnej gréckokatolíckej katedrály a pravoslávneho kostola, a najmä s fotografiou neoficiálneho symbolu oddielu – trojmotorového lietajúceho stroja typu Avia F-IXD. Išlo o Fokker holandskej konštrukcie, vyrábaný v československej licencií, dovtedy naše najväčšie dopravné lietadlo s kapacitou sedemnásť cestujúcich. „Lietajúci učitelia z Užhorodu priniesli do československého futbalu svieži vánok a taký malý nádych exotiky. V bojoch o postup vyradil tento zástupca Podkarpatskej Rusi silný SK Baťa Zlín a v sezóne 1936/37 si tak mohol zahrať veľké stretnutia proti pražským „S“, Sparte a Slavii, ktoré v tej dobe dominovali nielen nášmu, ale i európskemu futbalu. Celá Podkarpatská Rus bola doslova na nohách. Silné a napäté súboje pritom zvädzal Rusj Užhorod niekoľko rokov predtým aj s I. ČsŠK Bratislava, ktorý bol zase reprezentantom celého Slovenska,“ vysvetľuje historik Tomáš Černák z Filozofickej fakulty UK.

Lietadlám zostávali Užhorodčania verní i naďalej. Zväčša využívali špeciálne lety spoločnosti ČSA, hojne obsadzované štátnymi úradníkmi, pendlujúcimi medzi Prahou a Užhorodom. Ak hrali ďalej, povedzme v Plzni, pokračovali z hlavného mesta vlakom. Lietajúci učitelia, alebo jednoducho Rusíni, zotrvali v najvyššej súťaži iba jeden rok. V sezóne 1936/37 skončili na predposlednom mieste s tromi výhrami, dvomi remízami a sedemnástimi prehrami. Zápas v meste na rieke Uh spreádzali často pekná návštevnosť, dobrá atmosféra, neraz i prílišné vášne, raz dokonca musela podľa knihy 100 rokov klubu ŠK Slovan Bratislava futbalistov I.

ČsŠK Bratislava pred nespokojnými domácimi fanúšikmi chrániť polícia.

Nepríjemné hrkotanie

Hoci lietajúcim učiteľom patrí československé prvenstvo, čoskoro si začali lietanie voľiť aj výpravy ďalších oddielov. Napríklad v júni 1936 letelo z Olomouca do Užhorodu a späť mužstvo šumperských Nemcov, členovia SK Mährisch Schönberg. V júli 1936 sa rozhodca Jerhot rozhodol na zápas medzi Užhorodom a SK Hradec Králové cestovať čo najrýchlejším spôsobom, radšej aj vráť letenku doplatil z vlastného vrecka.

Hoci vtedajší odborníci pokladali vzdušnú prepravu už za pomerne bezpečnú, lietanie riziká nepochybne prinášalo, a to nezanedbateľné. Aj tlač pravidelne uverejňovala správy o nevyspytateľnosti vtedajšieho cestovania v oblakoch. Koncom augusta 1937 dopravný Fokker smerujúci z Prahy práve do Užhorodu a následne do Bukurešti vletel nad stredným Slovenskom do snehovej búrky. Výboj blesku zničil všetky palubné elektrické meracie prístroje aj bezdrôtovú rádiostanicu. Keď Fokker s deviatimi cestujúcimi vrátane španielskej diplomatky a belgického priemyselníka napokon v Užhorode bezpečne pristál, museli v noci stroj mechanici opraviť. Žiaľ, spoločnosť ČSA zaznamenala v medzivojnovom období aj nehody so stratami na životoch. Za tú najtragickejšiu z roku 1938 so sedemnástimi obeťami mohli tiež nevhodné poveternostné podmienky a zlá viditeľnosť.

Ani spomienky skvelého brankára podkarpatského tímu Alexandra Bokšaya nevyznievajú najpríjemnejšie. Pohotový strážca užhorodskej svätyne, neskorší hráč pražskej Slavie a nástupca legendárneho Františka Pláničku, povolaním, ako inak, učiteľ telocviku a ruštiny, s odstupom času spomínal na krehkú konštrukciu vtedajších dopravných lietadiel, nepríjemné hrkotanie počas letu, núdzové pristátie v oblasti Českomoravskej vysočiny, dokonca i výjavy, keď počas dažďa do interiéru „trojmotoráka“ slušne zatekalo. Navyše, sadnúť do lietadla stále mnohí pokladali za priam bláznivý nápad. Svedčí o tom aj kuriózna novinová správačka zo septembra 1936. „Hráči futbalového klubu Náchod nemohli letieť do Užhorodu k zápasu v lietadle, lebo sa proti tomu postavili matky

a snúbenice hráčov. Mali strach, že by sa let nezdaril a jedenástka sa nevrátila do Náchoda. Hráči preto cestovali do Užhorodu rýchlikom, že vraj je to istejšia cesta,“ informoval týždenník Podtatranský kraj.

Znamená pokroku

Futbalisti v medzivojnovom období cestovali na zápasy najmä po kolajniciach. No Prahu delilo od Užhorodu vzdušnou čiarou približne 750 kilometrov. Aj z Bratislavy to bola do najväčšieho sídla Podkarpatskej Rusi pekná štreka. Začiatkom júla 1931 išli hráči I. ČsŠK rýchlikom do Košíc, kde prespali a ráno nastúpili do ďalšieho vlaku smerujúceho ďalej na východ.

Nápad používať lietadlo sa v hlavách funkcionárov SK Rusj Užhorod nezrodil iba tak, z ničoho nič. V Užhorode prebiehala intenzívna výstavba, modernizovala sa i dopravná infraštruktúra. Už v roku 1930 tlač informovala o moderne vybudovanom letisku. „Do starého Užhorodu sa cestovalo iba vicinálkou. A dnes na užhorodskom letešti pristávajú lietadlá z Prahy, Moskvy a Bukurešti, s ktorými má mesto vzdušné spojenie. Stačí dvadsaťštyri hodín, aby sa človek odtiaľto dostal do Londýna alebo Bruselu. Starý Užhorod, vtlačený do lona Karpát, sa obrodil a stal sa účastníkom svetovej frekvencie,“ písal novinár Alexander Križka, keď o pár rokov neskôr pripravoval rozhovor s užhorodským mešťanostom Ernestom Dudášom. A v konečnom dôsledku lístky na vlak neboli výrazne lacnejšie než letenky a časová úspora hrala jasne v prospech lietania. Podľa údajov z roku 1935 trval priamy let z Prahy do Užhorodu približne tri a pol hodiny.

Koncom 30. rokov 20. storočia pojem lietajúci učitelia postupne upadal do zabudnutia. Dejinné súhry okolností a rozhodnutia mocných zapríčinili turbulentný scenár ďalšieho vývoja podkarpatského regiónu. Výstižne ho vystihuje anekdota o istom pánovi, ktorý sa narodil v Rakúsko-Uhorsku, vyrastal v Československu, svadbu mal v Maďarsku, takmer celý život pracoval v Sovietskom zväze, aby napokon zomrel na Ukrajine. Pritom nikdy nevystrčil päty z Užhorodu.

Jedenástka SK Rusj Užhorod nastúpená tesne pred zápasom, na dresoch mali hráči klubový znak s neodmysliteľným medvedom.

NOTA BENE

5 2022

História

29

Vidieť monarchy a zomrieť

  Eva Kubátová

Unikátny motýľ letí tisícky kilometrov, prekoná dlhú cestu zo severu Ameriky až do Mexika, aby prečkal dlhú zimu a priviedol na svet novú generáciu.

Bahnitá cesta sa stáča čím ďalej, tým viac do kopca. Zem je pokrytá mŕtvymi motýľmi. „Musia tu zostať, slúžia ďalšej generácii ako smerovka k zimovisku,“ vysvetľuje v mexickom Piedra Herrada sprievodca Vicente. Všetci jedinci druhu monarcha sťahovavého (*Danaus plexippus*) majú totiž v sebe zabudovaný unikátny navigačný systém, ktorý už tisícročia vedie tento vzácny druh motýľa z Kanady a USA na každoročnej ceste za teplom ich mexického zimoviska.

Zimovisko objavili vedci po dlhom hľadaní v roku 1975. „Nikdy by mi nenapadlo, že by som mohol zarábať na motýľoch. Navyše sem vtedy nikto nechodil,“ vysvetľuje Vicente. „Keď však začiatkom 90. rokov postavili do Piedra Herrada cestu, začali prichádzať davy turistov. Bolo nám jasné, že turizmus bude treba regulovať, inak by čoskoro túto svätyňu zničil. A pretože neexistoval nijaký úrad, ktorý by to urobil, začali sme sa o turistov starať sami. Stalo sa z toho naše živobytie.“

Povolenie na motýle

Tento pioniersky spôsob zachovania motýľej „svätyne“, ako nazývajú zimovisko, v ktorom sa motýle zhlučujú do obrovských trsov, im vydržal štvrtstoročie. V roku 2000 bola táto zóna vyhlásená za prírodnú rezerváciu. Prišli štátne obmedzenia a regulácie. „Všetci sme si museli zaobstaráť povolenia, zaregistrovať živnosť, postaviť toalety na úpätí kopca,“ rozpráva cestou lesom Vicente. Je jasné, že sa mu oficiálne nariadenia a postupy priečia. „To

viš, že bolo lepšie, keď sme sa nemuseli nikam hlásiť, mohli sme si chodiť po lese, ako sme chceli, a nikto nás pritom nekontroloval. Smerom k Nevado je ešte jedno zimovisko,“ ukazuje do diaľky. „Ale cesta k nemu je absolútne nepriechodná. Ja by som si na ňu vo svojom veku už netrúfol, je to o krk,“ rozpráva fyzicky zdatný päťdesiatnik.

Generácia Matuzalem

Dospelé monarchy sa dožívajú len štyroch – piatich týždňov. Za tú dobu by neboli schopní absolvovať dlhú cestu na zimovisko. Každý rok sa však koncom leta v USA a Kanade rodí takzvaná generácia Matuzalem. Tá sa dožíva ôsmich, deviatich mesiacov, teda takmer sedemnásobne viac než ich rodičia. Keby sme ich vek previedli na ľudské roky, tak za predpokladu, že sa človek priemerne dožije 75 rokov, bol by každý jedinec takej ľudskej generácie Matuzalemov na svete dlhšie než polovicu tisícročia.

Táto generácia zvládne doputovať počas septembra a októbra zo severu kontinentu do Mexika. Tam prezimuje, vo februári a v marci sa motýle pária a potom sa vracajú do svojho pôvodného bydliska na sever USA a juh Kanady. Generácia Matuzalem tak na sklonku svojho života sprevádza čerstvo narodené jedince a postupne umiera. Mláďatá doletia na letovisko v plnom počte.

Pravnúčatá v Mexiku

Dôležitú úlohu v životnom cykle týchto motýľov zohráva rastlina

NOTA BENE

5 2022

Pútnik

31

NOTA BENE

5 2022

Pútnik

30

rodu asclepias, žiarivo oranžová trvalka, v slovenčine známa ako glejovka, na ktorú samičky kladú po párení vajíčka. Glejovka je pre monarchy dôležitým zdrojom potravy. No pre väčšinu živočíšnych druhov je smrteľne jedovatá. Aj glejovky teda tvoria neoddeliteľnú súčasť dokonale prepracovaného životného cyklu monarchov sťahovavých, keďže kladenie vajíčok na v zásade jedovatú trvalku je jedným z dôležitých momentov prežitia tohto motýlieho druhu.

Kým sa koncom ďalšieho leta narodí nová generácia Matuzalem, aby začala migráciu do Mexika, životný cyklus niekoľkých generácií letných motýľov začne aj skončí. Päťtisíckilometrovú cestu do Mexika absolvujú až praprávnúčatá tých, ktorí boli v zimovisku predchádzajúci rok. Pri ich migrácii zohrávajú dôležitú úlohu mŕtve telíčka ich predchodcov. Monarchy podľa nich neomyľne nájdu tie isté miesta, a dokonca aj stromy, ako generácie pred nimi.

Súčasť ekosystému

O rok neskôr sa do svätyne v Piedra Herrada vraciame znovu v nádeji, že tento raz nebude po daždi a motýle budú voľne poletovať. Zdá sa, že ani tento rok to nevyjde. Teploty sa pohybujú len okolo desiatich stupňov a motýľom je zima. „Pri hraničnej teplote sa monarchy urýchlene zoskupia do strapcov, aby si udržali teplo a letom zbytočne nespotrebovávali energiu,“ vysvetľuje nám náš tohtoročný sprievodca Eloy.

Zdá sa, že monarchy, ktoré v miliónových trsoch driemu na jedliach posvätných (Abies religiosa), typických práve pre oblasť Mexika a Guatemaly, sú vskutku neobyčajné. Tunajšie lesy pre nich neznamenajú iba zimovisko. Motýle sú neoddeliteľnou súčasťou miestneho ekosystému. Opeľujú rastliny a udržiavajú ekologickú rovnováhu.

Monarchy majú so svojimi súkmeňovcami spoločné to, že sa rodia z vajíčok, v ktorých sa premenia na larvy. Z larvy sa následne vyľahne krásne sfarbený motýľ, ktorého krídla žiaria kombináciou oranžovej, čiernej a bielej. V zvieracej ríši majú tieto farby ďalší význam. Signalizujú predá-

torom, že ide o tvora jedovatého, nelahodiaceho chuti. Monarchy si tak svoje krídla zachovávajú aj po smrti. Polgramové telíčko mŕtveho motýľa skonzumujú iní obyvatelia ekosystému, no krídla slúžia ako GPS lokátory. Pre úplnosť dodajme, že kým samičky monarchov majú krídla o pár tónov tmavšie, samčeka sa vyznačujú drobnými čiernymi bodkami uprostred krídel, ktoré sú zásobárnou feromónov.

Let vo výškach

Po párení v Mexiku je nová generácia pripravená na návrat na hranice USA a Kanady. Pri svojej ceste využívajú monarchy severný vietor a pohybujú sa v priemernej výške sto metrov nad zemou. Aj tým sa odlišujú od ostatných motýľov. Tie najčastejšie vidíme poletovať tesne nad zemou. Monarchy však zo svojej vlastnej podstaty nemôžu byť také „prízemné“. Lietanie majú v sebe od narodenia. Na nejaké učenie im jednoducho nezostáva čas – len čo sa vyľahnu, musia sa vydať na cestu.

A teraz strih. Ubehli celé tri roky pravidelných výprav za monarchmi bez toho, že by som ich videla lietať v húfoch. Už som si takmer myslela, že milióny motýľov, trepotajúcich krídlami všade naokolo, sú fotomontáž. Tak veľmi som si nechcela priznať, že len nemám šťastie na počasie. Až som to raz vzala z druhej strany toho istého kopca. Len pár kilometrov od svätyne Piedra Herrada, ale cestou od San Francisco Oxtotiplan, jediného mestečka, v ktorom dodnes žijú kedysi veľmi mocní indiáni Matlatzinkovia s vlastným jazykom a tradíciami. Zostalo ich necelých tisícpäťsto.

Vlani v marci som tam funela do kopca s červenou tvárou, žila na čele mi tepala v rytme umieračika, chrbát som mala mokrá, ako keby ma niekto obliat vodou, nohy pokryté vrstvou prachu.

Ty sa zas kocháš!

Týmito slovami som sa smiala kamarátke, s ktorou sme sa na trojhodinovú túru do kopca vypravili. Tá štvorslovná veta mi dala v takmer 3 500 metrovej nadmorskej výške zabráť, a to

je naše bydlisko v Mexico City v 2 300 metroch nad morom, takže som zvyknutá na všeličo. Nikdy som nebola veľká športovkyňa, ale pandemické ničnerobenie narobilo aj v tom mále dobre skrytých svalov paseku. Kamarátka sa zatiaľ kochala výhľadom na hory – hoci ju tajne podozrievam, že si len chcela oddýchnuť, kým náš indiánsky sprievodca don Chente si to svišťal do kopca s obyčajnou palicou namiesto trekových paličiek.

Cestou sme stretávali miestne Matlatzinky, ako s ľahkosťou bežia nadol prudkým zrázom a na ramenách nesú prázdne desaťlitrové kanistre od agávového burčiaku pulque, ktorý si so sebou vzali na nedeľný výlet.

Keď ma už svaly na nohách pálili tak, že som len ťažko urobila ďalší krok, a pľúca hrozili prasknutím, zrazu som to zbadala. Prvé telíčko. Druhé telíčko. Tretie! Vedela som, že sme blízko a dúfala som, že to bude životný zážitok. A bol. Na štvrtý motýlí pokus som na vlastné oči zbadala to, čo fotobanky ponúkajú pod heslom „monarch sťahovavý“: milióny motýľov, poletujúcich v korunách stromov a žiariacich v ostrom slnku proti azúrovomodrej oblohe.

„Ako dlho tu môžeme zostať?“ spýtala som sa nášho sprievodcu, dobre oboznámená s pravidlom pätnásť minút a dosť, ktoré vždy platilo v svätyni v Piedra Herrada. „Ako dlho chcete,“ dostalo sa mi prekvapivej odpovede dona Chenteho.

Mexický zen

To, čo som vtedy mala šancu zažiť v úplnej samote a tichu lesa, je úplne neopísateľné. Neuveriteľné. Neopakovateľné. Nezabudnuteľné. Tú atmosféru nedokáže dostatočne zachytiť žiadna fotka. Dodnes počujem šušťanie motýľích krídel, keď som sa priblížila ku kmeňu jednej z jedlí posvätných, obsypanej do posledného milimetra motýľmi. Monarchy sa zdvihli z kmeňa a vzlietli k nebu. Dodnes cítim vôňu živice a horských kvetov, na ktorých lenivo posedávali. Vidieť monarchy a zomrieť. Akoby človek nepotreboval už nič iné. Pretože táto chvíľa pre mňa bola a dodnes je absolútny mexický zen.

Domov a sny

 Dagmar Gurová Ester Šabíková

Má podlomené zdravie, ale necíti sa na to, aby celý deň sedel v izbe. Tóno predáva NOTA BENE, aby sa dostal medzi ľudí. Niektorí povzbudia jeho, iným pomôže on.

Tóno ponúka náš časopis na Farskej ulici v Nitre. Je dôchodca, býva v domove sociálnych služieb. Predajom NOTA BENE si začal privyrábať približne pred desiatimi rokmi.

„Veľa ľudí v Nitre ma poznalo ako podnikateľa,“ hovorí. „Mal som autoservis a dielňu. Keď som prišiel o bývanie, strašne som sa hanbil. Známym som povedal, že zháňam suchý chlieb, lebo chovám sliepky. Tak som sa snažil zakrývať moju situáciu. Prijal som ju, až keď som začal predávať NOTA BENE.“

Nebolo to ľahké. Časopis ponúkal neďaleko miesta, kde predtým roky žil a pracoval. „Známami sa pristavovali, pýtali sa, čo tam robím. Nechceli veriť, ako som dopadol. Niektorým som bol na posmech, hoci nikto nemá záruku, že sa mu bude stále dariť.“

Depresia na ulici

Tónovi sa zmenil život nečakane rýchlo. Po rozvoze sa presťahoval do dielne, ktorú začal prerábať na byt. Na úpravy si zobral úver. No stratil prácu a nemal peniaze na splátky. „Ozval sa exekútor, do toho prišla kríza a nedokázal som zohnať žiadnu prácu. Kamaráti mi nemohli pomôcť, lebo sami ledva prežívali. Domček s dielňou, v ktorom som býval, sa nakoniec predal na dražbu. Ja som ostal vonku. Prespával som kade-tade v parkoch, potom v nocľahárni na charite. Bolo to strašné.“

Strata domova je veľmi traumatizujúca. Človek príde o bezpečie aj súkromie. Bojuje o základné životné potreby. „Kto na to nemá dosť síl, ten sa ani nenaje,“ komentuje Tóno. Na ulici stretol veľa ľudí s depresiou, ani on sa jej nevyhol. „Moja generácia ľudí bez domova už takmer vymrela. Mňa drží, že som zanovitý a nechcem sa vzdať.“

Rozhodujúcim momentom preňho bola smrť kamaráta. Mal samovražedné myšlienky a skočil z mosta. „Začal som sa báť, aby mi v slabej chvíli nenapadlo niečo podobné. Šiel som na liečenie do Zálužia. Kvôli psychickej vzpruhy aj preto, že som tam mohol byť v teple. A pomohlo mi to.“

Istý čas býval v útulku pre mužov mimo Nitry, ale chcel sa vrátiť do bežného života. Začal robiť opatrovateľa staršieho manželského páru. K práci dostal aj bývanie. To všetko padlo po ťažkom úraze. „Spadol som do kanála, z ktorého niekto zobral poklop. Mal som polámané rebrá, prepichnuté pľúca.“ V nemocnici mu zachránili život, ale potom sa musel vrátiť do nocľahárne. Prespávajú tam aj ľudia s vážnymi problémami, preto tam nie je vždy pokojná atmosféra. „Nechcem nikoho súdiť, ale potreboval som odtiaľ aspoň na chvíľu uniknúť. Kamarát mi v lete na víkendy požičal záhradnú chatku. Tam som si mohol odýchnuť, navariť.“

Na svete sme raz

Tónovi sa ozývalo stále viac zdravotných problémov po úra-

zoch, ale aj dedičná choroba, ktorá zhoršuje pohyblivosť. „Na charite mi poradili, ako si mám vybaviť invalidný dôchodok. Vybehal som ho na úradoch a podal som si aj žiadosť o miesto v domove sociálnych služieb. Posúdili môj zdravotný stav a prideliť mi tam izbu.“

Po dlhom čase mal zase miesto, ktoré pripomínalo domov. Pokoj, súkromie, svoju posteľ. „Žijem, zarábam si, mám dôchodok, hľadám si s kamarátmi pekné chvíľky. Rád sledujem šport, v lete by som chcel zase plávať v jazere. S chodítkom dôjdem až k vode a potom to už zvládnem sám,“ zasníva sa.

Nedávno sa sťahoval opäť, ale už len v rámci domova, do časti prístupnej výťahom. „Zle chodím. Potrebujem sa opierať o chodítko, po schodoch som už nevládal,“ vysvetľuje. Pred piatimi rokmi dostal mozgovú príhodu. „Zobudil som sa na zemi, ochrnutý na ľavú časť tela a neschopný rozprávať.“ Postupne sa z toho dostal, ale takmer ho skolil covid. „Chodí sa mi zase ťažšie, ale nepoddávam sa. Ešte sa necítim na to, aby som ostal sedieť na izbe. Znova som tu, na svojom predajnom mieste. NOTA BENE mi dáva možnosť byť medzi ľuďmi.“

Má stálych zákazníkov, ale prihovárajú sa mu aj neznámi. Niekedy sa stretne s príbehmi, ktoré sú rovnako ťažké alebo ťažšie než ten jeho. „Mám ľudí, ktorí ma povzbudia. Iným zase pomáham ja. Snažím sa im dodávať optimizmus. Na svete sme len raz, preto musíme žiť svoj život, aj keď je to ťažké.“

Brána do života

Dagmar Gurová

Ester Šabíková

Michaela s Davidom platili veľa peňazí za špinavú izbu. Nestážovali sa, aby o ňu neprišli. Po strate práce im neostalo nič iné ako nocľaháreň. Pomohlo im až nájomné bývanie s podporou, ktoré zastrešuje Diecézna charita Nitra.

V kuchyni vonia káva, na stole čaká tanier s nakrájanými jablkami. Všetko je úhľadné a svieže. Michaela a David bývajú kúsok od centra Nitry v prenajatom byte plnom svetla a jemných farieb. Ešte nedávno prespávali v nocľahárni pre ľudí bez domova. Niekoľkokrát sa odtiaľ pokúšali dostať, no sami to nezvládli. Pomohla im Diecézna charita Nitra, ktorá vlani rozbehla pilotný projekt Bývanie ako prvé. Ľuďom bez domova v Nitrianskom samosprávnom kraji

pomáha nájsť stabilné bývanie v prenajatých bytoch a udržať si ho vďaka intenzívnej podpore.

„Keď som byt prvýkrát videla, rozplakala som sa,“ hovorí Michaela. „Doteraz nemôžem uveriť, že toto je náš domov. Je to tu prekrásne. O ničom takom sa nám ani nesnívalo.“

Michaela prišla o bývanie po tom, ako si zlomila ruku a stratila prácu. „Môj ocino má veľmi malý jednoizbový byt, kde býva aj môj šestnásťročný

syn a deväťdesiatštyriročná babka. Nemohli mi pomôcť, naozaj by som sa tam nezmestila. Nájsť podnájom je ťažké. K štyristo alebo päťstoeurovému nájmu pýtali aj depozit. Bola som bez práce a nemala som šancu zaplatiť ani za jednu izbu.“

Drsné časy

Začala prespávať v nízkoprahovej nocľahárni v Dome charity sv. Rafaela

v Nitre. „Bol to šok. Bolo tam veľa starších ľudí, ktorí akoby už nechali svoj život za sebou. Málokto nepil. Museli ste ukázať ostré lakty, aby ste zapadli, ale mne to nie je prirodzené. No aspoň som sa mohla vyspať v teple,“ spomína.

Súčasťou Domu charity sv. Rafaela je aj denné centrum pre ľudí bez domova. V čase, keď tam bola Michaela, fungovalo do pol štvrtej popoludní. Kým otvorili nocľaháreň, niekoľko hodín musela prečkať vonku. „Na ulici, navyše so zlomenou rukou, to bolo strašné. Nemôžete si sadnúť, lebo lavičky vonku buď nie sú, alebo vás ako človeka bez domova hneď vyhodia. Ani v obchodoch sa nedalo poriadne zohriať. Keď esbeeskári zbadali, že sa tam len prechádzate, automaticky vás vyhánali.“

V nocľahárni stretla Davida, ktorý bol v podobnej situácii. Po troch týždňoch sa mu podarilo nájsť prácu a k nej bývanie. Jednu izbu v rodinnom dome so spoločnou kúpeľňou a kuchyňou. David za seba platil znížený nájom 80 eur mesačne, za Michaelu plnú sumu 217 eur.

„V izbe bola staručká komoda a preležané váľandy, z ktorých bolel chrbát. V celom dome bola strašná špina, behali tam myši,“ spomína Michaela. „Majiteľa som sa pýtala, či mi za upratovanie zlaví z nájmu, ale nechcel. Upratovala som aj tak, lebo mám rada čistotu a v tých podmienkach by som nevydržala.“

V dome bývala ešte rodina so synom, ktorý mal problém s alkoholom. Ďalší ľudia žili v bývalej garáži. „Vychádzali sme spolu. Navzájom sme si pomáhali, ako sa dalo. Upratovala som aj za nich. Nechceli sme problémy, aby sme o bývanie neprišli.“

Po dvoch mesiacoch Davidovi v agentúre povedali, že preňho nemajú ďalšiu prácu. Za izbu už museli platiť vyše 400 eur a peniaze im čoskoro došli.

„Ešte som nestretla takého pracovitého chalana, ako je David. Veľmi sa snažil zohnať prácu, ale nič nenašiel. Prišli sme o jediný príjem a museli sme z izby odísť.“

Znova sa ocitli v nocľahárni. „Mal som tam ťažkosti so spánkom. Oni sú na seba takí zvyknutí, že ani nevnímajú, ako kričia,“ hovorí David o dlhodobých nocľahárňoch. „Prvýkrát som to celé bral ako smolu a hovoril som si, že musím vydržať a bude lepšie. Keď som tam skončil druhý raz, veľmi ma to ubíjalo. Nevedel som ani rozmýšľať.“ Pre Michaelu to bolo o to ťažšie, že ruku po úraze mala čiastočne nepohyblivú a rozbehla sa jej Crohnova choroba.

Bývanie ako prvé

„Michaelu som prvýkrát stretla v nocľahárni. Sedela tam so zlomenou rukou a plakala,“ spomína Anastázia Grofčíková, sociálna pracovníčka z projektu Bývanie ako prvé, ktorý vznikol v rámci eurofondovej výzvy Dostupné bývanie s prvkami housing first. „Nájomné si musia čiastočne platiť sami, preto to zatiaľ nie je riešenie pre najzraniteľnejších, ale tých najperspektívnejších,“ vysvetľuje.

„Nájomné za jednoizbové byty v Nitre sa pohybuje okolo 400 eur. Maximálny príspevok, ktorý môžeme poskytnúť, je 264 eur,“ dopĺňa pracovníčka pre bytové otázky a psychologička Mirela Lukáčová Rosinská. Zatiaľ majú dva byty. V jednom býva Michaela s Davidom, v druhom pán na dôchodku. Roky robil v zahraničí, po návrate na Slovensko si našiel prácu spojenú s ubytovaním. Cez pandémie o miesto prišiel. Rok a pol prespával v parku. „Hanbil sa ozvať rodine. Všimol si, že v parku sa robia sádové úpravy. Začal sám od seba pomáhať a nakoniec mu ponúkli prácu. Je veľmi zodpovedný a spoľahlivý,“ hovorí Anastázia Grofčíková.

Chcú pomôcť viacerým, napríklad aj ľuďom, ktorí stratili domov po výkone trestu či mladým z detských domovov, ktorí nemajú ako a kde začať.

„Prehľadávam inzeráty, oslovujem majiteľov, chodím na obhliadky,“ hovorí Mirela Lukáčová Rosinská. „Snažím sa hovoriť priamo s majiteľmi, aby som im vysvetlila, ako náš projekt funguje. Zatiaľ som stretla len jedného, ktorý ma hneď neodmietol. Ľudia, ktorých byty prenajímame, nás oslovili sami. Veľmi by nám pomohlo, keby sa ozvali ďalší.“

Nájomníci, ktorí predtým nemali domov, majú veľkú motiváciu platiť nájomné a udržiavať byt v poriadku. Pomáha im v tom aj príspevok na nájomné a hlavne intenzívna sociálna a psychologická podpora.

„S Michaelou, Davidom a pánom, ktorý býva v ďalšom byte, som denne v kontakte. Telefonujeme si a niekoľkokrát do týždňa sa stretávame osobne,“ vysvetľuje Anastázia Grofčíková. S mladým párom sa rozpráva o práci, šetrení či zdraví. S pánom v dôchodkovom veku sa venujú vareniu obľúbených jedál, navštevujú platenie šekov, pranie v práčke aj obsluhu mobilu. Rozprávajú sa o všetko možnom, aby sa necítil osamelý.

„Chceme ich povzbudiť, aby zvýšili svoju sebahodnotu, obnovili kontakty s rodinou a priateľmi, získali príjem, zá-

kladnú finančnú gramotnosť a čo najviac si zlepšili životné podmienky.“

Projekt je časovo obmedzený do novembra 2023. „Dúfame, že bude pokračovať,“ hovorí Mirela Lukáčová Rosinská. „Niektorí ľudia možno budú potrebovať dlhšiu podporu. Ide nám o to, aby si po skončení projektu našli a udržali čo najlepší byt, či už v zdieľanom byte, nájomnej garsónke, mestskom byte alebo v komerčnom podnájme.“

Nechcú sa poddávať

Michaela s Davidom bývajú vo svojom novom domove dva mesiace. „Keď mi pani Anastázia hovorila o možnosti lacnejšieho podnájmu, nepredstavovala som si, že by to mohlo byť až také dobré. Zdalo sa nemožné, že by nám niekto chcel pomáhať,“ spomína Michaela.

„Táto pomoc nám otvorila bránu do lepšieho života. Vďaka tomu sa nám podarilo to, čo sme predtým sami nezvládali,“ hovorí David. „Tento byt si vážime, ceníme, berieme ho ako šťastie.“

Čo najskôr si chcú začať odkladať peniaze, aby mali rezervu. „Keby sme sa mali vrátiť na ulicu, nechcelo by sa mi už žiť,“ konštatuje Michaela. David má prislúbené nové pracovné miesto. Michaela si privyrába na brigádach, zdravie jej nedovoľí zaviazať sa v práci na dlhší čas. Nedávno skončila v nemocnici, netuší, ako na tom bude. No nechce sa poddávať. V byte sa môže o seba lepšie starať. „Niektoré dni som veľmi unavená a potrebujem veľa spať. Tu si to môžem dovoliť. Verím, že mi bude lepšie, doniesla som si bicykel. Chceme začať cvičiť, lepšie sa stravovať.“

Užívajú si súkromie a to, že môžu byť spolu. „Niekoľko sa pozabudnem a prepadne ma strach, čo budeme robiť, kam sa schováme, kým otvorí nocľaháreň,“ hovorí Michaela. „A potom si vydýchnem, lebo si uvedomím, že sa nemusím báť. My už máme svoj domov.“

Hľadajú sa nájomné byty v Nitre

Ak vlastníte byt v Nitrianskom samosprávnom kraji a chcete by ste ho prenajať do projektu Bývanie ako prvé, ktorý zastrešuje Diecézna charita Nitra, ozvite sa, prosím, na číslo 0949 166 019 alebo mailom na: mirela.lukacova@gmail.com.

Viac o projekte nájdete na:
www.ludiabezdomovanitra.sk

Monika a Matí. Dvojica unavená životom.

Sama

Lucia Bucheňová

Alan Hyža

Na všetko je sama. Na radosť (tej je najmenej), smútok, beznádej, boj. Navyše vie, že musí byť aj dobrou herečkou, aby svoje ťažobné stavy nepresúvala na syna. Ten nepotrebuje vidieť zúfalú, uplakanú a vynervovanú mamu.

Monika a jej osemročný syn Matias. Keď ho o pol ôsmej uloží do postele, ľahne si vedľa neho, chvíľočku sa rozprávajú a potom sa už len dotýkajú. Aby zaspal. „Musí ma cítiť pri sebe. Vždy mu poviem, že ho ľúbim, Mati povie, že aj on mňa a postupne zaspí. A pre mňa potom nastane, neviem to správne ani nazvať, očistná chvíľa? Som sama so sebou a hlavou mi bežia všetky možné scenáre nášho života. Milión otázok a takmer na žiadnu nemám jasnú odpoveď. Áno, čo mi v živote asi najviac chýba, je istota, ktorá dodáva pokoj a následne pohodu. Keď sa totiž zamyslím do budúcnosti, stačí len o pár mesiacov dopredu, prepadne ma taký pocit úzkosti... Pomaly sa neviem ani normálne nadýchnuť. V kuse bojujem. Aktuálne o to, aby môj syn mohol ostať na škole, kde je práve v prvom ročníku. S tým totiž súvisí aj moja práca, naše nastavenie režimu, celá logistika nášho života, a najmä Matiaskov psychický stav. Každá zmena uňho znamená krok späť.“

O Monike sme písali pred vyše rokom. Je slobodnou mamou, tehotenstvo nebolo plánované a najmä bolo komplikované po psychickej stránke. Ostala sama, bez rodiny, blízkych, bez strechy nad hlavou, dlho bojovala s myšlienkou, že dieťa porodí na adopciu. Nie preto, že ho neľúbi, ale práve preto, že ho ľúbi šialene a vedela, že mu nedokáže zabezpečiť plnohodnotný život. Matiasko je však s ňou, nedokázala to napokon urobiť. Je pre ňu všetkým.

Matias je však iný. „Najhoršie je to, že navonok pôsobí ako zdravé dieťa. Som presvedčená, že moje úzkostné stavy v tehotenstve sa podpísali pod jeho zdravie. Možno na prstoch jednej ruky by som vedela zrátať ľudí z okolia, ktorí mi veria.“ Mati je prvákom v špeciálnej triede pre deti s poruchami učenia, prijatý bol len na jeden rok. Že sa uvidí čo a ako...

„Máme za sebou ťažké mesiace. Do školy chodí rád, aj keď učenie mu dlho trvá, štyri riadky na domácu úlohu píšeme dve hodiny. Ale má tam kamarátov. Ráno síce hodinu a pol cestujeme, aby sme prišli do školy, ale pätnásť minút od jeho školy mám prácu, som teda nablízku, keby niečo. Keby bol nezvládnuteľný alebo tak... Som vďačná, že môžem robiť, aj keď len na štyri hodiny. Konečne mám dobrú vedúcu, ktorá sa ma vie zastať, pretože prácu nevlákam, len niekedy musí dostať prednosť Mati.“

Monika robí pomocnú silu v škôlkarskej kuchyni. Cez letné prázdniny, kedy naozaj nemá komu nechať syna, musí s ním byť doma. „Škôlky fungujú, mesiac máme dovolenku, ale druhý mesiac už pracujeme. Ja nemôžem, budem na OČR s Matim. Je to úľava, že sa nemusím báť, čo bude v lete.“

Lenže Matiho v škole nechcú. Už po pol roku ho chceli vyradiť. Sústavne vraj naruša vyučovanie. Triedna učiteľka má pocit, že si z nej robí dobrý deň, že ju nerešpektuje. Matias je pre ňu vraj záťaž, a keď neodíde on, odíde ona. „Veľmi ma mrzí celá situácia, viem, že môj syn je problémový, má

ADHD, je nesústredený, ale nie je zákerný. Chodím s ním k psychologičke do špeciálneho pedagogického centra, ani ona neodporúča zmenu školy. Ak ho vyradia, bude musieť nastúpiť do školy podľa trvalého bydliska, bude musieť mať asistenta, ktorých je málo, bude v normálnej triede, kde je vyše dvadsať detí a ja budem mať prácu na opačnom konci mesta. Budem si musieť nájsť inú... Prízvukujem synovi, že musí rešpektovať pani učiteľku, ale je to ťažký boj. Aj podľa odborných posudkov je jasné, že Matiho skraty sú neočakávané. Vydrží tri - štyri hodiny a potom to príde. Do školského klubu ho nedávam. Začali sme s muzikoterapiou, hľadám ďalšie terapie. Lenže všetko stojí peniaze.“

Monika je na opatrovateľskom (150 eur), v práci zarobí niečo málo cez 300 eur, výživné (120 eur) chodí nepravidelne. Dvesto eur ju stojí minigarzónka, ktorú si doslova vyžobrala od miestneho úradu. Izbička s kúpeľňou sú vlhké, vnútri je ťažký, plesňový vzduch, bielizeň treba sušiť na schodišti, čo zas prekáža susedom. Je rada, že má aspoň nejakú strechu nad hlavou. Doteraz riešila svoje zuby, nebyť pomoci z príbehu v NOTA BENE, nezvládla by to. Mati potrebuje zubný strojček, doplatok 250 - 300 eur. Potrebuje aj nové terapie. Len biofeedback stojí sto eur. „V kuse niečo nejako lepím. Nemôžem si dovoliť prísť o prácu, lebo skončíme na ulici. Fungujeme hlavne na cestovinách, mlieku a vajíčkach, mäso máme výnimočne. Niekedy mám pocit, že idem vybuchnúť. Budím sa v noci a idem sa zblázniť z neistoty, či môj syn ostane v špeciálnej triede. Stále je šanca, že terapie zaberú, že ho uchránim od psychiatrických liekov. Čím neskôr naskočí na lieky, tým lepšie pre jeho vývin.“

Monike by sme radi pomohli s preplatením nájmu aspoň na jeden rok, aby mohla platiť terapie pre syna. Prípadne aj s kúpou práčky so sušičkou, aby nevznikali zbytočné susedské spory. Monikin život nie je ľahký. Na všetko je sama doslova ako prst...

Časopis NOTA BENE poskytuje priestor OZ Medzi nami, aby pomohlo sociálne slabším rodinám a rodinám s postihnutým členom. Ide o ľudí, ktorí sa nie vlastnou vinou ocitli v ťažkej situácii. Možno sa nájde niekto, koho príbeh Moniky a Matiho osloví. Aj váš príspevok sa použije na nájom, prípadne kúpu práčky so sušičkou. Ďakujeme!

Číslo účtu: 4040218205/3100 (Primabanka). IBAN: SK85 3100 0000 0040 4021 8205, SWIFT: LUBA SKBX. Pripíšte poznámku - Monika. Kontakt na OZ medzi nami: 0905 910 827 alebo 0905 240 389 (medzinami@zoznam.sk).

Uverejňované príbehy nie sú príbehmi predajcov NOTA BENE a prípadné otázky, prosím, adresujte OZ Medzi nami.

LITERÁRIUM

Petra Gettinga

Pohnúť srdce človeka

V hluku bômb a propagandy zanáká takmer každý zvuk, akýkoľvek hlas. Uprostred vojnového besnenia uplynuli dve storočia od narodenia Janka Kráľa. Básnika, ktorý bol fakt kráľ.

Ak si odmyslíme tie dve – tri básne, ktoré sa v školách biflujú v rámci povinnej literatúry, aj protivné maškarády, ktoré s básnikom robili nacionalisti, matičiari, fašisti aj komunisti, zostáva nám umelec, o ktorom spoločnosť nevie prakticky nič, ak nerátame fámy a klebety. Spoločnosť, ktorá si sotva pár rokov po jeho smrti nedokázala ani len spomenúť, kde má hrob.

Prakticky neznáme je jeho dielo v celej komplexnosti. Janko Kráľ napísal stovky básní, mnohé zostali len v rukopise a vyšli prvýkrát až po druhej svetovej vojne. Sú medzi nimi tajomné, mystické, kritické aj baladické verše. Rezonujú aj s časmi, aké žijeme dnes.

„V takejto mátenine, že človek ani nezná, čo má robiť — keď jeden tak, druhý tak, tretí tak a všetci ako na mukách. Jedného sa držíš, ten blúdi, druhý tára, tretí sa šalie. Na zemi sa nemáš koho držať, zem je pustá, ako nikdy hádam nebola,“ píše v Predhovore k Vojne, ktorý je súčasťou cyklu básní, po autorovej smrti nazvanom Dráma sveta.

Medzi málo známymi veršami sú temné, prorocké, apokalyptické vízie sveta budúcnosti, akú si však ani tento rozorvaný rebelantský básnik, pri všetkej svojej nespornej fantázii, nemohol predstaviť. Pri reve obetí a podvodných hoaxov je fascinujúce, koľko peňazí, iniciatívy a času ľudstvo dosiaľ venovalo vynaliezaniu čoraz šialenejších zbraní, koľko kapacít sa podieľalo – a aj v tejto chvíli podieľa – na zdokonaľovaní výšinutých technológií, schopných ničiť život v každej forme.

Mám rád báseň Túženie, kde Janko veršuje:

„Kto zráta naše túžby, slzy, žiale, čo sa každý deň z duše našej lejú? Čo hoc’ chcú z hrobu vyvolať nádej, predsa sťa tóna hynú neustále: a slza naša, čo po tvári steká, nepohne srdce zemského človeka.“

A v inom mojom obľúbenom verši dodáva: „Hľadal som nebo, hľadal som anjelov – teraz nemôžem nájsť ani len ľudí.“

Kráľov prvý minister

 Zuzana Mojžišová

Zuzana

Trilógia o tudorovskom Anglicku z pera vynikajúcej Hilary Mantelovej do hĺbky skúma príbeh významného anglického politika Thomasa Cromwella. Niekoľko rokov bol pravou rukou komplikovaného panovníka Henricha VIII., toho, ktorý mnohým utkvel v pamäti najmä pre svojich šesť žien, čo je trochu nespravodlivé. Preklad prvého dielu – Wolf Hall – vyšiel v českom Argu v roku 2010 už ako ovenčený slávnou Bookerovou cenou. Celkom výnimočné bolo, keď ju získala aj druhá kniha trilógie Předvedte mrtvé (2013). Trpezlivý, ale vlastne aj ten netrpezlivý čitateľ si musel počkať na vyvrcholenie rozprávania až do minulého roka – na bachant úctyhodných rozmerov – Zrcadlo a světlo (Argo 2021, preklad Michala Marková).

Hilary Mantelová je nesmierne historicky presná, stylisticky šťavnatá, pravdivo priznáva, ktoré z románových postáv sú fiktívne, no je ich len zopár. Pri čítaní človeku v mysli vyvstávajú ako živé obrazy situácie, aktérky a aktéri, rozhovory...

V prvej polovici 16. storočia sa pohybujeme v kráľovej blízkosti, v Cromwellovej domácnosti, splietame intrigy, vyjednávame s mocnosťami, šľachtou, klérom, ten reformujeme, priechme sa katolíckemu pápežovi a prekladáme Bibliu do angličtiny, chodíme do Toweru za urodzenými väzňami, poľujeme, maľujeme portréty štetcom majstra Holbeina, budujeme sídla, vyšívame tudorovské ružičky ihlami dvorných dám, bojujeme proti vzbúrencom, podpisujeme rozsudky smrti, poľujeme, hodujeme, dohadujeme sobáše, rušíme manželské zväzky, podporujeme rozkvet štátu, rátame peniaze, kontrolujeme depeše, vysielame zvedov...

„Panovník se nesmí zdržovat rozlišováním času na minulost, přítomnost a budoucnost. Ani nesmí minulost omlouvat jen proto, že je pryč a vyřízená. Nemůže říkat, že nevstoupíš dvakrát do téže řeky: minulost neustále zurčí pod povrchem, prosakuje tak pomalu, že to nezaznamenáš. Často se význam odhalí až zpětně. Tak například Boží vůle vychází na světlo až dnes, díky schopnějším překladatelům. Pokud jde o budoucnost, královny tužby se mění rychle a zákon s ním musí držet krok.“

Thomas Cromwell, praprastrýc lorda protektora Olivera Cromwella, je v podaní Hilary Mantelovej úžasný, plastický, rozporuplný. Skvelé čítanie, dramatické i poučné zároveň. Nasýti mentálne hladných.

Daniel Pastirčák

Vrabec a orol

Majster Leonardo zostrojil krídla. Chcel lietať. Urobil však chybu; lietaniu sa učil od vrabcov, nie od orlov. Zostrojil krídla, ktorý-mi bolo treba urputne mávať, aby sa udržal vo vzduchu. Lietanie založil na sile človeka.

Skočil zo skaly, trepotal, tými krídlami, kým nepadol na zem.

Dnes môžete nad krajinou pozorovať lietajúcich ľudí. Vznášajú sa na prázdnom nebi. Svoju farchu opierajú o neviditeľné vzdušné prúdy. Učili sa lietať od orlov, nie od vrabcov. Ich let sa podobá mojej viere. Kedysi som veril, že vesmír je výsledkom slepej náhody. Absurdný svet: slepá hmota panuje nad vedomím, ľahostajná energia nad človekom schopným milovať, poznávať, slobodne rozhodovať. Láska, poznanie či slobodná vôľa sa v takom svete javili ako klam – vedľajší produkt fyzikálnych a chemických procesov. Muž žene by nemal hovoriť milujem ťa, mal by poctivo priznať: „Práve sa vo mne odohráva príjemná chemická reakcia, či sa vo mne bude odohrávať zajtra, neviem. Byť tebou, drahá, veľmi by som sa na to nespoliehal.“

Mohli by si azda v takom svete muž a žena sľúbiť vernú lásku? Dnes verím v svet, ktorému vládne Duch – Absolútne vedomie. Základom skutočnosti nie je večná hmota, ale všetkým prenikajúce Vedomie – Absolútna láska, pravda, sloboda. Tu sú hodnoty, zakladajúce človeka, skutočné. Láska je naozaj láskou, pravda je naozaj pravdou, sloboda je naozaj slobodou. Ľudské poznanie je lúčom zo slnka Božieho vedomia. Ľudská sloboda sa zakladá v Božej slobode. Ľudská láska v Božej láske.

Zuzana Uličianska

Zuzana Uličianska

Ulietavať si

Kedysi sa lietalo na krídlach lásky či šťastia. Dnes všetci „ulietavajú“. Na svojich snoch, sci-fi predstavách, na seriáloch, na kapelách, na kombinácii žltej s ružovou, na extrémnych zážitkoch, na guacamole... Bohvie, čo hovoria na tento zlozvyk naši jazykovedci. Nedokonavý tvar od slovesa uletieť je „ulietať“ či „uletovať“. Ibaže „uletovať si“ zďaleka neznie tak kúl.

Dali sa dnešní „ulietavači“ inšpirovať nehynúcou klasikou Lennyho Kravitza „I wish that I could fly“, alebo azda piesňou „Flying On My Own“ od Céline Dion? Zoznam pesničiek o lietaní je nekonečný, keďže predstavy o slobodnom pohybe nad korunami stromov sa z nejakého dôvodu stali najväčším gýčom na svete. Zmysel „ulietavania si“ však nie je ani tak v tom, ako sa dostať do oblakov, skôr ako sa dostať preč z nejakej konkrétnej reality, čo je eufemizmus od... doplňte si sami. „I want to get away.“

Kým kedysi „letel“ nejaký módný trend zdieľaný prinajmenšom jednou generáciou či skupinou, ulietavanie si je čisto individuálne až antisociálne. Každý môže ulietavať na čom chce, aj na niečom prudko archaickom, totálne divnom, prinajmenšom špecifickom. Základom je, že pri tejto vášni nás má právo rušiť maximálne kuriér donáškovej služby. Ide o jeden z ďalších znakov fragmentarizácie spoločnosti. Posledným filmom, ktorého dialógy poznali všetci, boli zrejme Pelíšky. V poslednej dobe je ťažké nájsť človeka, ktorý videl ten istý film, čítal tú istú knihu... Cítim sa pomaly tak strateno, ako keď sme sa po revolúcii po prvý raz rozprávali s ľuďmi zo slobodného sveta. Odvtedy nastal pokrok: máme vlastné železné opony a môžeme si za nimi „ulietavať“.

Jana Čavojská

Keď sa vrátili bociany

„Ale ja nebudem plakať.“ Irina mi to povedala rovno, keď som sa jej v ukrajinskej Buči opýtala na to, čo sa tam dialo, kým tam boli ruskí vojaci. Rovnako ako ďalších pár ľudí na tom sídlisku stála pred vchodom paneláku. So susedmi si na ohni varili čaj. Vonku bolo teplejšie ako vnútri, tlakové vlny vybili okná, celé týždne sa nekúrilo, elektrina ani voda stále nešli. Ulicami Buče blúdili aj ľudia s prázdny m pohľadom. Ani oni, ani Irina ešte celkom nespracovali, čo sa im stalo. A reakcia oboch je prirodzená. Vráťane pokoja a tej zvláštnej eufórie, ktorú tu napriek telám zavraždených niektorí ľudia cítia. Lebo po mnohých dňoch mohli vyjsť z úkrytov a pivníc, nepočujú zvuky ostreľovania, necítia vo vzduchu zabíjanie, nemusia sa báť násilia. Chcú sa opäť nadýchnuť. Cítiť na tvári slnečné lúče. Normálne sa umyť. Prežili. Na rozdiel od mnohých iných.

Áno, Irina sa usmieva. Mladí susedia, bratia, majú skôr prázdne tváre. Aj muž, ktorý mi opisuje, ako musel pochovať susedku zavraždenú ostreľovaním pred panelákom, lebo cesta na cintorín by bola príliš riskantná. Aj syn tej ženy, ktorý sa práve dozvedel, že mama už nežije, lebo do Buče sa celý mesiac nemohol dostať, a keďže elektrina nebola, mama si nemala ako dobiť mobil – takže mohol dúfať, že preto sa neozýva. Irinin úsmev nie je neúcta k zabitým, ale úcta k životu. K samej podstate toho, čo ide proti vojne: urobíte nám čokoľvek, ale nášho ducha nezavraždíte, nevykoreníte, stále budeme tu a vybudujeme naše mestá nanovo. Dokonca po tom všetkom dokážeme byť šťastní – a to bude pre vás najväčším trestom.

O dva dni neskôr som počula v rádiu rozhovor s ďalšou obyvateľkou Buče. Neplakala, rovnako ako Irina. Hovorila o tom, aké je úžasné znovu zhlboka dýchať svieži vzduch. „A vrátili sa aj bociany. Tak veľmi sme ich čakali! Sú naspäť. S nimi aj nový život. Priniesli nám nádej,“ dodala.

Počúvala som to počas mnohohodinovej jazdy autom na Zakarpatie. Išla som tam za mužom, ktorý prežil ruskú okupáciu Buče v pivnici, na smartfóne tam napísal knihu pre deti aj denník v angličtine a po oslobodení odišiel do hôr, za manželkou, a oddýchnuť si po tom všetkom. Celú cestu som rozmýšľala, či niekedy mŕtve telá z Buče dostanem von zo svojej mysle a prestanem ich neustále vidieť pred sebou. Na konci rozhovoru som sa Oleksiya opýtala, či je pripravený vrátiť sa do Buče. Či to preňho nebude príliš ťažké, prísť opäť na miesto toľkých tragédií. Odpovedal, že je absolútne pripravený. „Na jednej strane bude Buča navždy tým všetkým poznačená. Budeme tam vzdávať úctu zabitým. Ale nebudeme žiť ďalej v príbehu tej tragédie. Vznikne nový príbeh života nášho mesta. Lebo nekonečné motanie sa v tom starom príbehu aj tak ničomu nepomôže,“ povedal.

Keby tak mal pravdu on a žena z reportáže v rozhlase. Keby s bocianmi prišli na Ukrajinu šťastnejšie časy...

NOTA BENE

5 2022

Čítanie

40

NOTA BENE

5 2022

Stĺpčeky

41

autor: Pavol Surovec	prúdenie vody	kráčajú	morský živočích	Pomôcky: ARONIA, STOTNÍK	vrch na Kréte	kód Holandska	zbavite fúzov	výťažok z varenia	patriaci ujovi	otrava		ruský súhlas	meno Komenského	plemeno, odroda
mimovoľný zašklb				zavádzaj niečo nové							prezent			
vokalizovaná predložka				1. časť tajnícky							japonská lovkyňa perál			
				gén, idant							mužské meno			
kaštieľ, zemiansky dom						materská škola (zast.)						symetrála		
						divadelný záves								
	povrch tela	a dalo (skr.)			sev. muž. meno						ohrada z prútia			
		vládca emirátu									meno herca Hlaváčka			
kapustovitá zelenina				vampir					poobijaj				ovláda, vie (čes.)	primitívna zbraň
				vajíčko (lek.)					roh					
rieka pri Omsku			kyslá pochutina					vytváral oblúk (ocb.)						
			predložka					Matica slovenská						
2. časť tajnícky														
opadavý zahradný ker							starorímska vojenská hodnosť							

Dlhá je noc tomu, kto nespí. Dlhá je mília unavenému. [...]. Lev Nikolajevič Tolstoj

Vylúštenie z minulého čísla: Manžel by mal vždy vedieť, čo chýba jeho žene, lebo ona vždy vie, čo jej chýba. Honoré De Balzac

- Pouličný časopis NOTA BENE začal vychádzať v septembri 2001. Vydáva ho občianske združenie Proti prúdu ako svoj hlavný projekt na pomoc ľuďom, ktorí sa ocitli bez domova alebo im hrozí strata ubytovania z finančných dôvodov. Cieľom je aktivizovať ľudí bez domova, pomôcť im získať sebaúctu, dôstojný príjem, pracovné návyky a sociálne kontakty. Úlohou NOTA BENE je tiež kampaň na pomoc ľuďom bez domova.
- Predajca časopisu musí byť registrovaný v OZ Proti prúdu alebo partnerskej organizácii mimo Bratislavy. Pri registrácii dostane 3 kusy časopisov zdarma, všetky ostatné si kupuje za 1,20 € a predáva za plnú

sumu 2,40 €. Je povinný nosiť preukaz, v Bratislave aj oficiálnu vestu a dodržiavať kódex predajcu (pozri str. 42). Ak zistíte, že niektorý predajca porušuje pravidlá, prosím informujte nás alebo partnerskú organizáciu.

- OZ Proti prúdu v rámci integračného projektu NOTA BENE poskytuje predajcom ďalšie služby: základné a špecializované sociálne poradenstvo, pomoc pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov, podporu streetworkera na predajnom mieste, právne poradenstvo partnerskej advokátskej kancelárie, tréningy, skupinové stretnutia a workshopy, prístup do kupónového motivačného sociálneho obchodu, príspevky na

lieky, internet, PC a telefón zadarmo pre vybavovanie práce, bývania a úradných záležitostí,úschovu peňazí a úradných listín a možnosť využívať korešpondenčnú adresu o. z. na zasielanie osobnej pošty.

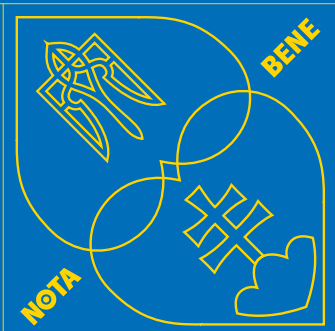

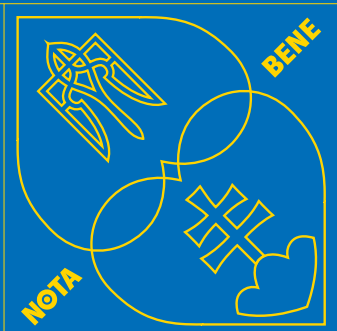
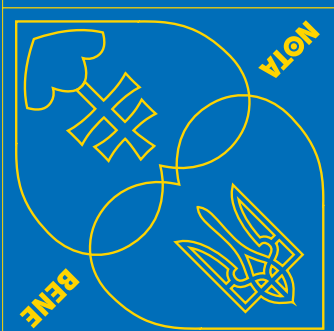

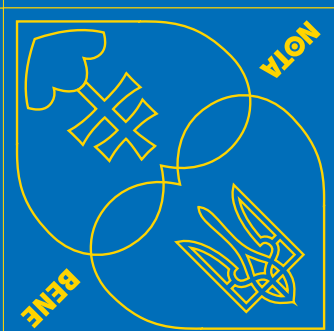

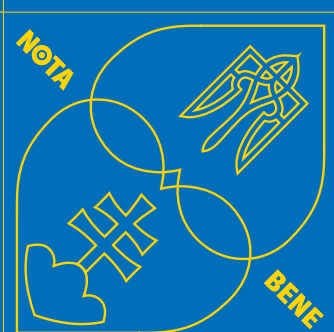
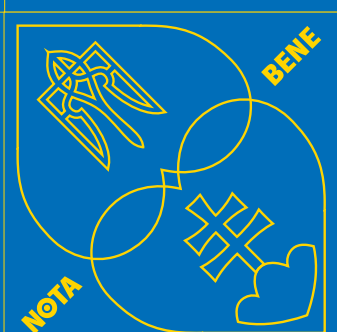

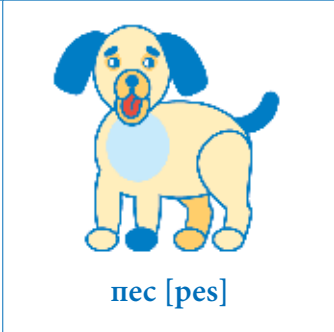

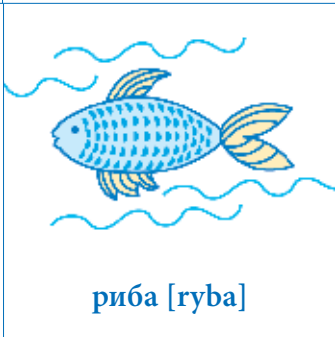

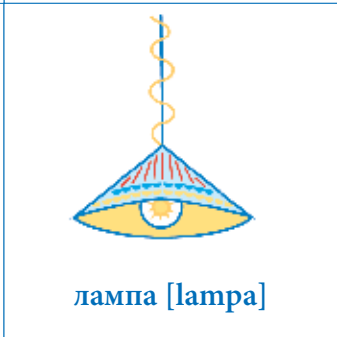
- OZ Proti prúdu od roku 2001 realizuje pilotné projekty v oblasti riešenia bezdomovectva, iniciuje systematické a legislatívne zmeny na národnej úrovni, vydáva knihy z pera ľudí bez domova, organizuje odborné konferencie a vydáva odborné publikácie. Je členom siete pouličných časopisov INSP, organizácie FEANTSA a Slovenskej siete proti chudobe. Viac na www.notabene.sk.

PROTI PRÚDU: Štatutárne zástupkyne: riaditeľka Zuzana Pohánková 0917275812 a šéfredaktorka Sandra Pazman Tordová 0905143651. Personalistika: Hana Hochel 0905440764. **Program NOTA BENE:** Terénny tím podpory predajcov: koordinátor Peter Kadlečík 0907733388, Peter Kováč 0908229830, Róbert Olejár 0917526158, Zuzana Butkovská 0905952471. Sociálni pracovníci: koordinátorka Belinda Fulierová 0911654411, Erik Kapsdorfer 0905440946, Lucia Frimmelová 0905440878, Zuzana Olšinová 0915985640. **Program BÝVANIE:** koordinátor Ivan Lorenc 0908 062 194, Barbora Žiaranová 0905595520, Rebeka Káplóczká 0908268034, Mária Teleky 0905440887, Hana Hochel 0905440764. Sociálna nájomná agentúra: Petra Groschová 0905812175. **Program ADVOKÁCIA:** Nina Beňová 0908434826. Emaily: meno.priezvisko@notabene.sk. **Redakcia:** Zástupkyňa šéfredaktorky, editorka: Jana Čavojská, Redaktorka: Dagmar Gurová 0917337235, Grafický dizajn: Pavol Čejka, Jazyková korektúra: Miroslava K. Valová.

Mesačník NOTABENE, 21. ročník, 5/2022. **Vydavateľ:** OZ Proti prúdu, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/5262 5962, www.notabene.sk. **IČO:** 360 68 781, IČ DPH: SK2021585731, **číslo účtu:** 266 34 750 14/ 1100 Tatrabanka, **IBAN:** SK 21 1100 0000 0026 6347 5014, **BIC (SWIFT):** TATRSKBX. **Registrácia** na MV SR dňa 20. 3. 2001, číslo spisu: VVS/1-900/90-17945, na MK SR pod číslom EV 3665/09 ISS N 1335-9169.

Organizácie zabezpečujúce realizáciu integračného projektu NOTA BENE na Slovensku: **BRATISLAVA** (od roku 2001): O. z. Proti prúdu, vydavateľ NOTA BENE, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/5262 5962, poradcovia@notabene.sk, www.notabene.sk, **BANSKÁ BYSTRICA** (2003): Sociálno-charitatívne centrum Ivana Šedibu, prevádzkovateľ: Územný spolok SČK, Pod Urpínom 6, 974 01 Banská Bystrica, Kleniarová Hana, 0907 403 123, socialne.redcross@gmail.com, **BARDEJOV** (2017): Centrum sociálnych služieb, Toplianska 9A, 085 01 Bardejov, Mgr. Martin Jutka, 0901 713 903, jutka.martin@gmail.com **ČADCA** (2006): Dom charity sv. Gianny, prevádzkovateľ: DCH Žilina, Kukučínová 4, 022 01 Čadca, Katarína Melicháčová, 0918 874 839, 041/432 40 88, dchgianna.ca@gmail.com, **HLOHOVEC** (2009): O. z. Pokoj a dobro, Pribinova 51, 900 28 Hlohovec, Viera Vávrová viera.vavrova@dzu.sk, 033/742 3827, **HOLÍČ** (2009): Azylový dom Emauzy, J. Čabellku 3, 908 51 Holíč, Hana Šafránková, 034 668 3110, emaury.holic@gmail.com, **KOŠICE** (2003): Charitný dom sv. Alžbety, prevádzkovateľ: ADCH Košice, Bosáková ul. Košice, PhDr. Rastislav Jedinák Email: rastislav.jedinak@charita-ke.sk Mobil: +421 910 842 182, **LEVICE** (2005): O. z. Miesto v dome, Kpt. Nálepku 125, 934 01 Levice, Mgr. Ľubica Prištiaková, 036/622 15 86, mvd@miestovdome.sk, **LIPTOVSKÝ MIKULÁŠ** (2010): Mestský úrad Liptovský Mikuláš, Štúrova 1989/41, 031 42 Liptovský Mikuláš, Mgr. Veronika Bániková, 044 556 5324, veronika.banikova@mikulas.sk, **MALACKY** (2006): Azylové centrum Betánia, prevádzkovateľ: N. o. Križovatky, Ľudovíta Fullu 16, 901 01 Malacky, Viera Hujíková, 034 772 2457, erika.mizigarova@msupoprad.sk, **PREŠOV** (2017): Komunitné centrum Rómsky inštitút, n.o., K Satrej Tehelni 5/A, 080 01 Prešov, Mgr. Peter Németh, 0905 740 096, komunitneri@gmail.com, **SVIDNÍK** (2016): Spoločnosť priateľov detí, mládeže a rodín Svidník, Dlhá 505/9, 089 01 Svidník, Mgr. Marek Fek, 0917 673 107, 0907 405 632, fekmarek@azet.sk, **TRENČÍN** (2016): ISKRA Trenčín, Dolný Šianec 1, 911 01 Trenčín, Pavol Juríček, 0948 343 163, pavol.juricek123@gmail.com **TRNAVA** (2006): ADCH Trnava, Hlavná 43, 917 01 Trnava, Patrik Bellay, 0940 601 716, patrik.bellay@charitatt.sk, **VRANOV NAD TOPLOU** (2009): Charitný dom pre mládež, prevádzkovateľ ADCH Košice, Lúčna 812, 093 01 Vranov nad Topľou, 0903 982 906, 057/443 1578, chd.vranov@charita-ke.sk, **ŽILINA** (2003): Dom charity sv. Vincenta, Bratislavská 423/27, 010 01 Žilina, Mgr. Gabriela Huliaková, 0918 314 197, 041/724 4795, dchvincent.za@gmail.com

UKRAJINSKO – SLOVENSKÉ PEXESO NOTABENE

SLOVENSKO - УКРАЇНСКІ РEXESO NOTABENE

Za ilustrácie ďakujeme Terezie Prokofjeve a za jazykovú spoluprácu Svetlane Rakhtomovej.

srdce [срдце]

ruka [рýка]

oko [око]

holubica [гóлубица]

rukavica [рукави́ца]

škola [школа]

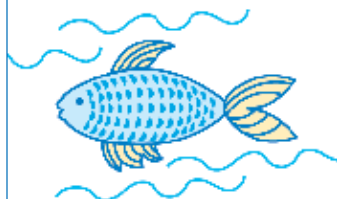
pes [пес]

kniha [кні́га]

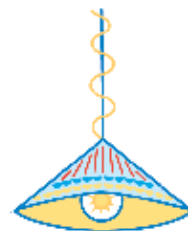
noha [но́га]

ryba [рі́ба]

babka [ба́бка]

lampra [ла́мпа]

